Savaş SERTEL¹

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE'DE YÜRÜTÜLEN CASUSLUK FAALİYETLERİ

Özet

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında dünyanın en önemli casusluk merkezlerinden biri olmuştur. Savaş sırasında İngiliz, Alman, Amerikan ve Rus ajanları çeşitli entrikalarla ülkelerine avantaj sağlamaya çalışmışlardır. Türkiye, Müttefik çalışmalarına müsamahakâr davranırken, Mihver çalışmalarına karşı sert tedbirler almıştır. Bununla beraber Rus faaliyetlerine karşı da son derece dikkatli olmuş ve önleme çalışmaları yapmıştır. Hatta Almanların Rus sınırında telsiz ve ikmal üssü kurarak Rusları zayıflatmasına göz yummuştur. İstanbul tüm istihbarat birimleri için önemli bir merkez olmuştur. Doğu illeri, Rusya ve Ortadoğu ülkelerine yakın olmasından dolayı büyük devletlerin dikkatini çekmiştir. Ege kıyıları ise İngiliz (Special Operation Executive) ve Amerikan (Office of Strategic Services) istihbarat teşkilatlarının Mihver işgalindeki Balkan ülkelerine denizden yapacakları operasyonlar için üs olmuştur. Türkiye, 1926 yılında kurulan MAH (Milli Emniyet Hizmeti) aracılığıyla 1939-1945 yıllarında topraklarında ve karasularında yapılan casusluk ve sabotaj faaliyetlerinin büyük bir kısmını takip etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, Casusluk, Türkiye, OSS, SOE, Operasyon, İstanbul.

DURING THE SECOND WORLD WAR ESPIONAGE ACTIVITIES IN TURKEY

Abstract

Turkey had become one of the world's most important espionage centers during the Second World War. During the war British, German, American and Russian agents had sought to provide their countries with advantages through various conspiracies. Turkey, while indulging the activities of Allies took severe measures against the activities of Axis powers. However, it was extremely cautious about Russian activities and took preventive actions. It even condoned the German's weakening the Russians by setting up a radio and supply base on the Russian border. Istanbul

¹ Yrd. Doç. Dr., Tunceli Üniversitesi, Cumhuriyet Tarihi ABD., savassertel@mynet.com

had become an important center for all the intelligence agencies. It attracted the attention of great powers due to its proximity to Eastern provinces, Russia and Middle East countries. The Aegean coasts had become the base where British (Special Operation Executive) and American (Office of Strategic Services) intelligence agencies were going to perform operations from the sea to the Balkan states occupied by Axis. Turkey had monitored most of the espionage and sabotage activities done on its territory and territorial waters in 1939-1945 through the agency of MAH (National Security Service) which was founded in 1926.

Key Words: Intelligence, Espionage, Turkey, OSS, SOE, Operation, Istanbul.

GİRİŞ

Casus “Cess” ve “cesse” kelimelerinden türetilmiştir(Yayla 2012: 46).² Düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi anlamına gelmektedir(Kallek 1993: 163). Orta Asya Türk devletlerinde ise casuslara çaşut, ihbara çaşutlama denmiştir(Özcan 1993: 166). Fransızcada ise “espiyonaj” kelimesi, casusluk manasına gelmektedir. Halk arasında çok kullanılan ispiyon kelimesi de Fransızca aslındaki “espiyonage” kelimesinden gelmektedir(Yurtsever 2007: 15).

Casuslar karşı taraftan bilgi toplarken bir yandan da karşı tarafın bilgi toplamasını engellemeye çalışırlar. Ayrıca sabotajlar ve provokasyonlar da yaparlar(Reitz 2009: 8-9). Casuslar, düşman ülkede şirketler, ticarethaneler, oyun salonları, işletirler. Yerine göre saat tamircisi, garson veya işçi olurlar. Dikkat edilmez ise en önemli yerlerde de çalışırlar. Casuslar, aydınlar, memurlar ve subaylarla temas edebilecek yerlerde bulunmaya çalışırlar(Karabekir 1998: 27,37). Yabancı elçilikler ve askeri ataşelikler de aslında meşru casusluk teşkilatlarıdır. Ticari amaçlarla kurulan konsolosluklar da gizliden gizliye casusluk faaliyetleri yürütür(Akdemir 1949: 6). Buralarda çalışan görevliler casusluk suçundan yakalanınca sadece istenmeyen personel(Persona non grata) ilan edilerek ülke dışına çıkarılır(Yakın 1969: 3). Ancak diplomatik görevi olmayan casuslar yakalanınca ya idam edilmiş ya da çok uzun yıllar hapiste kalmıştır.

1.ve 2. Dünya Savaşı zamanlarında askeri anlamda düşmanın yenilmesi için, yerlerinin belirlenmesine yönelik bir uygulama benimsenmiştir. Bu amaçla da istihbaratın ana hedefi olarak askeri alan belirlenmiştir. Askerlerin sayısı, yerleri yapılanmaları son derece önemli olduğundan bu alanlarda istihbarat toplanmış ve değerlendirilmiştir(Gül 2009: 6). Büyük devletler I. Dünya Savaşı’ndan sonra istihbaratın önemini daha iyi kavramıştır.

Batılı güçler, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Anadolu’daki casusluk faaliyetlerinde Türkiye’de yaşayan, iyi Türkçe bilen Rum, Ermeni, Musevi ve diğer gayrimüslimlerden yararlanmıştır(Sonyel 2005: XVII; Akdemir 1949: 66). Batılı güçlerin bu faaliyetlerini gören Atatürk, Türkiye’de casusluk faaliyetlerine karşı önceden istihbarat sağlanması ve önleyici tedbirler alınması amacıyla 6 Ocak 1926 tarihinde Cumhuriyet döneminin ilk istihbarat örgütü olan Millî Emniyet Hizmeti Riyaseti’ni kurduştur(Özkan 2006: 166). Türkiye, Sovyetler Birliği, Balkanlar ve Ortadoğu’ya(Petrol) yakın olması ve boğazları elinde bulundurması nedeniyle istihbaratçıların çok yoğun olduğu bir ülke haline

² Cess el ile yoklayan, cesse ise göz ile bir nesneyi araştırmak, haber araştırmak anlamına gelir.

gelmiştir.³ Milli Emniyet Hizmetleri, İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye’deki yabancı ülkelerin istihbarat elemanlarına karşı mücadele etmiş ve Türkiye aleyhine çalışma yürüten çok sayıda ülkenin istihbarat elemanını yakalayarak yargı önüne çıkarmıştır (Kılıç 2011: 4). Bu dönemde Müttefik ve Mihver devletler arasında yaşanan çatışma ve gerilim ortamı Türkiye’yi de etkilemiştir.

Türkiye üzerine yoğun bir baskı kuran Müttefik ve Mihver ülkeleri Türkiye’yi kendi safında savaşa sokmak için sıkıştırmaya başlamasına rağmen Türkiye’nin dostluğuna mecbur olduğu için Ankara baskılara karşı koyabilmiş ve savaşın sonuna kadar tarafsız kalabilmiştir (Seydi 2002: 823). Savaş sırasında Rusya’nın Türkiye’den açıkça boğazları istemesi bir kriz yaratmıştır. Savaş sırasında saldırgan tutumlarından kaygı duyduğu İtalya ve Rusya’ya hiç güvenmeyen Türkiye (Armaoğlu 1958: 149; Sander 2009: 149-154) savaş boyunca ve sonrasında kendine batılı müttefikler aramıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünyada kendini batı bloğunda konumlandırma gayreti içerisine girmiştir.⁴ Bu gayret toprak bütünlüğüne yönelen Sovyet tehdidinin zorunlu bir sonucu olduğu kadar son bir asrı aşkındır takip ettiği batılılaşma politikasının da bir gereğidir (Göktepe-Seydi 2012: 197-198). Bu nedenle 1949’da kurulan NATO’ya katılabilmek için her çareye başvurmuştur. Savaş sonrasında Rusya’nın da nükleer silahlara sahip olması (McNeill 2007: 732-733) Türkiye’yi NATO’ya yaklaştıran bir unsur olmuştur.

Arşiv belgelerine göre savaş sırasında Türkiye’de en fazla faaliyet gösteren ajanlar Rus ve Alman casusları olmuştur. Bu durum savaş sırasında Türk istihbarat tarafından en fazla Rus ve Alman istihbaratına karşı önleme yapıldığını ve bu ülkelerin istihbarat faaliyetlerinin Türkiye’de çok yoğun olduğunu göstermektedir (Özkan 2006: 174-176; <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10416.pdf>; Aysal 2007: 532.). Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşan ülkelerle olan ilişkilerinde olabildiğince dengeli bir politika izlemiştir. Bu dönemde belgelere göre hiçbir diplomatik ajan tespit edilmemiştir. Ancak şüphelenilen durumlara rastlanmıştır.

1. TBMM’nin Kuruluşundan II. Dünya Savaşı’na Kadar Türkiye’de Casusluk

Osmanlı Devleti zayıflamaya başladıktan sonra Avrupa ülkeleri teknolojik ve ekonomik üstünlüğü ele geçirmiştir. Avrupa ülkeleri bu üstünlüğün devam etmesi için sömürgecilğe hız vermişlerdir. Osmanlı coğrafyası da verilen kapitülasyonlarla birlikte fiilen emperyalist devletlerin sömürgesi olmuştur. XX. Yüzyılın başında sanayideki gelişmeler, otomobilin icadı ve petrolün bulunması ile birlikte Düvel’i Muazzama denilen emperyalist devletlerden olan İngiltere ile Rusya’nın planlarında da değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Uzun yıllar Osmanlı Devleti’nin görünürdeki varlığını korumasına müsaade eden İngiltere en büyük petrol coğrafyasına hâkim olan Osmanlı Devleti’nin sözde varlığına son vermek konusunda Rusya ile anlaşmıştır. Bu ve diğer gizli anlaşmalardan ve ittifaklardan sonra Birinci Dünya Savaşı çıkmış ve bu savaşta Osmanlı Devleti’nin varlığı sona ermiştir. İngilizler Osmanlı Devleti’ni yıktıktan

³ Fahir Armaoğlu bu durumu şöyle ifade etmiştir: “İkinci Dünya Savaşı sırasında hiçbir devlet, diğer devletlerin diplomasisinde Türkiye kadar önem taşımamıştır. Bunun nedeni Türkiye’nin bulunduğu bölgenin, savaşın global stratejisinde işgal ettiği mevkidir.” Armaoğlu, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, s. 139.

⁴ Türkiye, II. Dünya Savaşı’nın sonlanması ile birlikte Rusya’ya karşı Amerikan tarafını seçmiştir. Bu karar komünizmle mücadeleyi de bir yönüyle zorunlu kılmıştır. Metin İlhan, “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Amerikan Destekli Komünizmle Mücadele (1945-1965)”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS)*, Yıl 3, S. 16, Eylül 2015, s. 260.

sonra Ortadoğu topraklarını ele geçirmiş⁵ (Umar 2010: 445) ve Anadolu'yu da parçalamak istemiştir. Türk halkının mücadelesi karşısında açıkça bir savaşı göze alamayan İngiltere, Batı Anadolu'da yapılan savaşlarda Yunanlıları desteklemiştir. Bu savaşlarda Yunanlıların başarısız olması İngiliz planlarına da darbe vurmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı'dan Suriye'yi koparan Fransa ise olası bir Pamislamist hareketten çekinmiştir (Umar 2010: 446). Fransa, kurtuluş savaşı yıllarında TBMM'yi güçsüz kılmak için casusluk faaliyetleri yürütmüştür. Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı istihbarat teşkilatları içeriden de gönüllü casuslar kazanmaya çalışmıştır. Özellikle gayrimüslim bazı vatandaşlarımız da Türkiye aleyhine yapılan casusluk faaliyetlerinin içinde yer almıştır. Lozan'dan sonraki süreçte Musul ve Hatay'ı Türkiye'ye kaptırmamak isteyen İngiltere ve Fransa altın ve casuslarıyla Anadolu'nun doğusundaki pek çok isyanın çıkmasında etkili olmuştur (Sertel 2012: 10-12; Akandere 2006: 349-351). Fransa Hatay'ın Türkiye'ye bırakılmaması için 1939 yılına kadar Türkiye ile mücadele etmiştir. Türkiye'de karışıklık çıkarmak için de çeşitli ajanlardan yararlanmışlardır. Fransızlar Bu konuda en fazla Araplardan ve Ermenilerden faydalanmıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılımından sonra Fransız casusluk ve sabotaj faaliyetleri yavaşlamıştır.

Türkiye'yi hedef alan casusluk faaliyetleri cumhuriyetin ilk yıllarında genelde Sovyet Rusya tarafından yapılmıştır. Rusya tarih boyunca Türklerin en büyük düşmanlarından biri olmuştur. Rusya XVII. yüzyıldan beri devam eden Türk düşmanlığını XX. Yüzyılda da sürdürmüştür. Sovyet Rusya yeni kurulan rejimini ihraç etmek amacıyla bir yanda Türk hükümeti ile iyi ilişkiler kurarken diğer yandan Türkiye'de casusluk ve sabotaj faaliyetleri yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş süresince Türkiye için güçlü bir tehdit olmuştur. Rus tehlikesinden dolayı Türkiye batılı ülkelere yaklaşmıştır.

Bu kısımda 1939 yılına kadarki süreçte Başbakanlık Arşivi belgelerine yansıyan bazı casusluk vakalarına yer verilmiştir. Bunların ilki 1922 tarihlidir. Buna göre Kurtuluş Savaşı sırasında casusluk yapanların bir kısmının isimleri tespit edilmiş ve savaş sona erdikten sonra artık iç meselelere de detaylı eğilebilen Ankara Hükümeti 22 Ekim 1922 tarihinde haklarında işlem başlatmıştır(BCA, 030.10.0.0.99.641.27). Nitekim savaş sırasında casusluk yapanları tespit ve ihbar eden sekiz kişiye ise 28 Ekim 1922 tarihinde istiklal madalyası verilmiştir(BCA, 030.10.0.0.194.326.19).

Kıyı bölgelerinde de düşman ülkelere yardım eden ajanlar faaliyet yürütmüştür. Hatta yerleşik halktan bazı kişileri de kendi yanlarına çekerek ajanlık yaptırmışlardır. Yetkililer, Ayvalık'ta oturan Hasan oğlu Hüseyin'in de casus olmasından şüphe etmiş ve Hüseyin'i 4 Mayıs 1927'de Sinop'a sürgün edilmişlerdir(BCA, 030.18.1.1.24.28.8.).

Bu sırada Doğu Anadolu'da yaşayan bazı kişiler ise Ruslar hesabına ajanlık yaparken yakalanmıştır. Bu kişilerden biri olan ve Çıldır'ın Tatalit köyünde yaşayan İbrahim oğlu Şah Murat ise Rusya hesabına casusluk yaptığı için 22 Mayıs 1927 tarihinde Erzincan'a sürgün edilmiştir(BCA.030.18.1.1.24.32.11.). Ancak bazı durumlarda da hedef Sovyet Rusya olabilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de İstanbul ve Doğu Anadolu'da Bolşevik Rusya aleyhtarlığı yaparak İngiliz ve Fransızlar hesabına casusluk yaptığından şüphelenilen bazı Beyaz Rus

⁵ İngiltere'nin, Arap topraklarını ele geçirebilmek için bölgeye gönderdiği Lawrence ve Gertrude Bell gibi casuslar yanlarında getirdikleri altınlarla Arap şeyhlerini elde etmiştir. Bunların en önemlisi Hicaz Emiri Şerif Hüseyin ve oğullarıdır.

mültecilerin sınırdaşı edilmesi İçişleri Bakanlığı’nın talebi üzerine 4 Ocak 1928 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanmıştır(BCA.030.18.1.1.27.72.16.) .

Cumhuriyet döneminde casusluk yapan kişiler genelde hapis veya sürgün cezası almıştır. Zaman zaman idam cezaları da verilmiştir. Ancak bu cezalar genelde farklı cezalara çevrilmiştir. Örneğin 31 Kasım 1927 tarihli arşiv belgesine göre Casusluk yapan Hüsnü Kilizi’nin idam olan cezası sürgüne düşürülmüştür. İmam Çerkeşli Recep ise ordudan atılmıştır(BCA, 030.11.1.0.35.29.3.).

Sınır bölgelerinde yaşayan ve geçmişteki hatalarından dolayı güven vermeyen vatandaşlarımız ise sınır şehirlerinde tutulmayarak tehdit oluşturmamaları başka şehirlere nakledilmiştir. Bunlardan biri de Artvin’in Borçka ilçesinde yaşayan İdris adlı bir kişidir. Casusluktan dolayı üç yıl hapse mahkûm edilen ve Artvin Hapishanesi’nde tutuklu iken cumhuriyetin onuncu yılı münasebetiyle ilan edilen af kanunundan istifade ederek serbest bırakılan Artvin’in Borçka ilçesinden olan İmamoğullarından Ahmet oğlu İdris’in sınır üzerinde ikamet mahzurlu görüldüğünden 29 Ocak 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Tokat’ta ikamet kararlaştırılmıştır(BCA.030.18.1.2.42.4.20.).

Batılı devletlerin Türkiye’deki temsilcileri kendi devletlerine menfaat temin etmek için diplomatik teamüllerin aksine hareket edebilmiştir. Mesela İçişleri Bakanı Şükrü Kaya 29 Ocak 1937 tarihinde Başbakanlığa bazı yabancı elçilik görevlileri ile bir rapor yazmıştır. Kaya, raporunda pek çok yabancı devlet askeri ataşelerinin resmi törenler vs. şeyler dışında Ankara’ya gelmeyip, İstanbul’da ikamet ettiklerinin bu durumdan istifade etmeyen bir iki devletin olduğunu, İstanbul’un kozmopolit yapısının casusluğa müsait olduğunu, ataşelerin bundan başka bir amacının olamayacağını, ataşelere sorulduğunda ise sözbirliği etmişçesine *Ne yapalım genelkurmay bizimle en basit bilgileri bile paylaşmıyor, işsizlikten ve Ankara’nın yaşama şartlarının eksikliğinden dolayı can sıkıntısından patlamamak için İstanbul’da oturmayı tercih ediyoruz.* dediklerini yazmıştır. Ayrıca yapılan araştırmalarda dünyanın hiçbir yerinde bazı mevsim şartları dışında ataşelerin büyükelçiliklerinin oturduğu ve çalıştığı şehir dışında bulunmalarına izin verilmediğini, Ankara’da bir büyükelçinin de bu duruma itiraz ettiğini, kendilerinin Türkiye ile dostluğa hürmeten ataşelerini Ankara’da tuttuklarını, diğerlerinin ise buna riayet etmediğini söylediğini, askeri ataşelerini ve yardımcılarının hiç olmazsa elçilerinin Ankara’da kaldığı müddetçe Ankara’da oturmalarının sağlanmasını isteyerek bunun ulusal güvenlik açısından çok önemli olduğunu yazmıştır. (BCA.030.10.0.0.131.938.8.). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın Başbakanlığa yazdığı bu rapordaki gelişmeler yani ataşelerin keyfine göre İstanbul’da oturmaları Türkiye’nin 1937 yılı itibarıyla yabancı ülkeler nezdinde otoritesinin ve saygınlığının çok fazla olmadığını göstermiştir. Rapora göre Türkiye yabancı elçilik çalışanlarına sözünü dinletememiştir. Yabancı ataşeler İstanbul’da istihbarat faaliyetlerini rahatlıkla yürütmüştür.

Türkiye’nin sınır şehirlerinde oturanların bir kısmı savaş yıllarında yabancı devletler tarafından devşirme ajan olarak kullanılmıştır. Ermeni olan ve Gaziantep’in Nizip ilçesine yerleşmiş olan Hasiçeli Sadık ile Erzurumlu Eyup(Agop)’un sık sık sınırı geçerek silah ve eşya kaçakçılığı yaptığı, Suriye’de Fransız ve Taşnak istihbarat teşkilatları ile irtibat kurarak Türkiye aleyhine casusluk yaptıkları saptanmıştır. Bu nedenle 2 Şubat 1937 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Sadık ve ailesinin Amasya’ya, Eyup ve ailesinin ise Niğde’ye nakli kararlaştırılmıştır(BCA.030.18.1.2.79.89.10.).

Erzurum'da yaşana bir Arap vatandaşımız da casusluk şüphesi ile başka bir ilde iskân edilmiştir. Aslen Kahireli ve Arap olan Lütfi oğlu Ferid İngiliz ordusunda subay iken Trablusgarp'a kaçmış, orada Seyit Şerif Ahmet'in maiyetinde iken İtalyanlara esir düşmüştür. Daha sonra kaçarak İstanbul'a gelmiş, orduya alınarak 41. Alay'da görevlendirilmiştir. Eşinin yabancı olduğu öğrenilince sınırda bırakılmayıp, Amasya'daki 56. Alay'da görevlendirilmiştir. Daha sonra liyakatsizliğinden dolayı emekli edilmiştir. Erzurum'da arzuhalcilik(Dilekçecilik) yapan Ferid'in casusluk şüphesiyle sınıra yakın olan Erzurum'da bulunması sakıncalı görülmüştür. Bundan dolayı 15 Eylül 1937 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Ferid ve ailesinin Amasya'ya nakli uygun görülmüştür(BCA.030.18.1.2.78.80.01.).

Artvin'de sınıra yakın olduğundan savaş sırasında Rusların bilgi amaçlı çalışmalar yaptığı bir ildir. Burada yaşayan bazı vatandaşlarımızın bir kısmı Ruslar lehine casusluk yapmayı kabul etmiştir. Casusluk yaptıklarını itiraf eden ve kaçak eşya getirirken sınırda yakalanan Şavşat ilçesinin Taşköprü köyünden olan İrfan oğlu Ahmet Keskin ile Bako oğlu Osman Yıldırım'ın sınır yakınlarında oturmaları da mahzurlu görülmüştür. Bu nedenle Ahmet Keskin'in ailesi ile birlikte Burdur'a, Osman Yıldırım'ın ise ailesi ile birlikte Niğde'ye nakli 1 Aralık 1937 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile uygun görülmüştür(BCA.030.18.1.2.80.97.10.).

Bu dönemde Türkiye'nin doğu sınırlarının yanı sıra batı sınırlarında da casuslar harekete geçmiştir. Trakya'da casusluk yaparken yakalanan 4 kişi hakkında İzmir Ağır Ceza Mahkemesi tarafından yapılan yargılama sonucu 5'er yıl hapis cezası verilmiştir. Bu karar daha sonra temyiz mahkemesince bozulmuştur. Casusluk zanlıları Bulgar Martini, Otelci Sinkoviç, Metropolithane Kâtibi Kiri ve Lambo'dur(Cumhuriyet, 11 Ağustos 1939).

2. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Casusluk Vakaları

Türkiye savaş boyunca hiçbir ülkeye düşman olmak istememiştir. Bu amaç dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından "*İngiltere ile müttefik, Almanya ile dost olmak*" düsturuyula özetlenmiştir (Berkas 2005: 193).⁶ Türkiye, teknolojik altyapıya sahip olmadığından dolayı savaş bitene kadar savaşın dışında kalmaya çalışmıştır. Bu amaç Türkiye'nin başlıca politik hedefi olmuştur. Bu amaca yönelik olarak İngiliz sempatizanı olarak bilinen Rauf Orbay Londra ve Hitler hayranı olarak bilinen Hüsrev Gerede Berlin büyükelçiliğine atanmıştır. Türkiye savaş sırasında etkin tarafsızlık stratejisi uygulamıştır (Deringil 2004: 78, 81). Ancak Jeopolitik durumu ve öneminden dolayı savaş boyunca Mihver ve Müttefik Devletler Türkiye'yi kendi yanında savaşa çekmek için büyük çabalar harcamış ve baskılarda bulunmuştur. Bunu başaramayacaklarını anlayınca tarafsız kalmasını sağlamayı amaçlamışlardır. Bu amaç ve beklentilerden dolayı Türkiye'de yoğun bir propaganda ve istihbarat faaliyeti yürütülmüş lakin tüm bu faaliyetlere rağmen Türkiye savaşın sonuna kadar tarafsız kalmayı başarmıştır (Armaoğlu 1993: 353; Uçarol 2010: 814-815).⁷ Türkiye'nin politikasını savaşa girmek üzerine kurgulaması stratejilerinin ve politikalarının savaşın gidişatına göre değişiklik göstermesine neden olmuştur (Özçelik 2010: 253). Bu değişiklikler nedeniyle savaş sonrasında ABD ve İngiltere, savaş sırasında Türkiye'nin bencil ve ilkesiz bir politika izlediğini dile getirmiştir (Deringil 2004: 81).

⁶ Dönemin Türk dış politikasını yönetenler İngiltere'ye onların davasına destek verdiklerini ancak gerçek anlamda savaşa girmeyerek İngiliz çıkarlarına destek verdiklerini söylerken, aynı ikna metodunu Rusya ve Almanya'ya karşı da kullanmıştır. Böylece İngiltere, Almanya ve Rusya arasında bir denge politikası yürüterek savaşın dışında kalmıştır. Yılmaz, "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası, s. 19.

⁷ Türkiye'nin tarafsızlığı sözde kalmıştır. 1939'da deklarasyon yayınladığı ve ittifak imzaladığı İngiltere ve Fransa'ya bariz bir biçimde desteklemiştir.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Rusya, İtalya ve Almanya’nın saldırgan tavırlarından da rahatsız olmuştur. 1934’ten sonra Türkiye’yi İngiltere’ye yakınlaştıran bu kaygı olmuştur(Deringil 2004: 77). Türkiye, bu kaygılarından dolayı 12 Mayıs 1939’da İngiltere (TBMM Zabıt Ceridesi(II) 1939: 68) ve 23 Haziran 1939’da Fransa ile deklarasyon imzalamıştır (Burçak 1946: 78-79; TBMM Zabıt Ceridesi(III) 1939: 317-318). 19 Ekim 1939’da ise Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi(VI) 1939: 22; Gönlübol vd. 1982: 149-150).⁸ Bu durum Türkiye’nin kendini güvenceye alma kaygısından kaynaklansa da Almanya, İtalya ve Rusya Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmasına büyük tepki göstermiştir (Uçarol 2010: 815).⁹

23 Ağustos 1939’da Almanya ile Rusya’nın saldırmazlık anlaşması imzalaması Türkiye’yi zor durumda bırakmıştır. Türkiye, Almanya’nın 21 Haziran 1941’de Rusya’ya saldırması üzerine Alman-Sovyet baskısının ortadan kalkması üzerine rahatlamıştır (Özçelik 2010: 253, 259).

Türkiye, Romanya ve Bulgaristan’ın Mihver safında savaşa girmesi ve Almanya ile İtalya’nın 1941 yılında Yugoslavya ve Yunanistan’ı işgali karşısında Balkanlardan, doğu ve kuzeyden(Rusya), güneyde Arap topraklarından, Akdeniz, Ege ve Karadeniz’den Mihver ve Müttefik Devletler tarafından çepeçevre sarılmıştır. Bu durumda Türkiye’nin Mihver Devletlerine karşı kaygıları artmıştır. Almanya bu kaygıları giderebilmek amacıyla bir dostluk anlaşması imzalanması fikrini gündeme getirmiştir. Bunun üzerine 18 Haziran 1941 tarihinde on yıl geçerli olmak üzere Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır(Özgüldür 1993: 144-149). Anlaşma 25 Haziran 1941’de TBMM’de görüşülerek onaylanmış (TBMM Zabıt Ceridesi (19) 1941: 168) ve 2 Temmuz 1941 tarihli Resmi gazetede yayınlanarak yasalaşmıştır (Resmi Gazete 2 Temmuz 1942). Türkiye, Almaya ile anlaşma imzalayarak hem Alman tehdidini önlemiş hem de İngiltere’ye tarafsızlığını kabul ettirmiştir (Özçelik 2010: 253). Türkiye, 25 Mart 1941’de Rusya ile de bir saldırmazlık bildirisi yayınlamıştır (Gürün 1991: 239). Tüm bu girişimler ülkeyi savaşa sokmamak ve işgal tehlikesinden kurtarmak gayretlerinden kaynaklanmıştır. Savaş boyunca yoğun baskı ve tehditler altında kalan Türkiye, savaş sırasında ordusunu seferber etmiştir. Böylece 120 bin olan asker sayısı 1.5 milyona çıkmıştır. Üretici nüfusun silâh altında olması ülkeye ekonomik olarak büyük darbe vurmuştur (Toprak 2004: 75).

Savaşın getirdiği sıkıntılarla uğraşan Türkiye bir yandan da İngiliz, Sovyet ve Alman ajanları ve sempatizanları tarafından yapılan casusluk faaliyetleri ile karşı karşıya kalmıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/mill%c3%AE_Emniyet_Hizmeti). Bu dönemde Türkiye stratejik konumundan dolayı savaşan ülkeler tarafından istihbarat merkezi olarak görülmüş ve 17’den fazla istihbarat örgütü Türkiye’de faaliyet yürütmüştür(Rubin 1997: 21; El & Perinçek 2010: 35). Süleyman Seydi *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Alman-İngiliz Propaganda ve İstihbarat Savaşı* adlı eserinde İstanbul’da yirmiye yakın istihbarat biriminin konuşlandığını yazmıştır(Seydi 2006: 3). Savaşan taraflar Türkiye’ye de kendi menfaatleri icabı casuslar göndermiştir. Bu casusların bir kısmı yakalanmıştır. Buna rağmen önemli bir kısmı da

⁸ 8 Kasım 1939’da TBMM’de kabul edilen bu ittifak anlaşması 9 Kasım 1939 tarihli Resmi gazetede yayınlanarak 3.738 Sayılı Kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Resmi Gazete, 9 Kasım 1939, Sayı: 4357.

⁹ Almanya Türkiye’nin Müttefikler yanında tutum almasını engellemek amacıyla 1939 başında Türkiye’ye bir çeşit silah ambargosu uygulamıştır. Türk-İngiliz deklarasyonunun yayınlanmasına az bir süre kala Almanya bu konuda daha sert bir tutum içine girmiştir. Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 190-191.

vazifelerini başarı ile tamamlamış ve ülkelerine çok değerli bilgileri ulaştırmıştır. Savaş sırasında Türkiye’de casusluk yapan ve yakalanmadan görevini tamamlayan binlerce casus olduğunu tahmin etmekteyiz. Çalışmamızda genellikle başarısız olanların yani yakalananların maceraları aktarılmıştır. Türk polisi ve istihbaratı yabancı istihbarat birimlerinin faaliyetlerine müdahale etmek yerine onları Türkiye’nin çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir. Müttefik ve Mihver devletlerin birbirini izlemesine ses çıkarmayan Türkiye, ülkeyi ilgilendiren konularda ajanlık yapanları affetmemiştir. Türkiye, Almanya ve Rusya’nın savaş sonrasında güçlenmesini çıkarları açısından tehlikeli görmüştür. Bundan dolayı bazen Alman istihbaratıyla Ruslara karşı işbirliği yaparken bazen de Alman faaliyetlerini ifşa etmiştir. Milli menfaatlerine uygun bulunduğu İngiliz istihbarat faaliyetlerine ise daha fazla yardımcı olmuştur (Seydi 2004: 92- 93).

Savaş yıllarında İstanbul istihbarat örgütlerinin en önemli merkezlerinden olmuştur. Özellikle Beyoğlu’nda mihver ve müttefik istihbarat savaşları yaşanmıştır (Tamur 2007: 79). İngiliz Arşiv belgelerine göre İzmir ve Ege bölgesi de İngiliz istihbaratı için önemli bir üs olmuştur. İngilizler Nazi işgalindeki adalar ve Balkanlardaki önemli yerlere sabotaj ve bilgi toplamak amacıyla ajanlar göndermiştir(Seydi 2006: 4). Savaş sırasında İzmir’de birden çok İngiliz örgütü faaliyet göstermiştir.¹⁰ İngilizler, Alman işgali altındaki Yunanistan’a İzmir üzerinden deniz yoluyla silah, mühimmat, casus ve gıda kaçırarak Yunanlıların gerilla mücadelesi yapmasını teşvik etmiştir.¹¹ 1943’te İngiliz istihbarat örgütü SOE İzmir bölgesi komutanlığını kurmuş ve Türk yetkililerden Alaçatı’da küçük bir tamirhane ve depoyu içeren bir üs kurma imtiyazını koparmıştır. Amerikan istihbarat örgütü OSS(Office of Strategic Service)’nin de Dikili-Aliağa(İzmir) civarında bir üssü vardı(Tamur 2012: 67-68, 70).

Savaş sırasında İngiliz istihbarat örgütü SOE’nin Türkiye’de iki önemli amacından biri Türkiye üzerinden Balkanlarda faaliyet yürütmek, diğeri ise Türkiye’yi Almanya’ya kaptırmamaktır. SOE İstanbul’a getirdiği ajanların daha rahat çalışabilmesi için onlara diplomatik görevler almıştır(Seydi 2006: 7, 94). İstanbul, İngilizler için Balkan istihbarat operasyonları için çok önemli bir üs olmuştur. İngilizler Türkiye’deki Alman haberleşmesini de yakından takip etmiştir. Haziran 1941’den başlayarak Türkiye’den giden Alman istihbarat sinyallerini çözmüştür. Ayrıca İngiliz istihbaratı Alman Büyükelçisi Von Papen’i de yakın takibe almıştır. İngilizler istihbaratı faaliyetlerini genel olarak Türkiye’nin Almanya’nın yanında savaşa girmesi veya işgal edilmesi durumunda imha edilecek stratejik noktalar üzerinde yoğunlaştırmıştır(<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354639>). Alman işgali ya da Türkiye’nin Mihver bloğu ile işbirliğine girmesi gibi politik şartların değişme ihtimaline karşın İngiliz istihbaratı Türkiye’de sabotaj, casusluk ve propaganda gibi yıkıcı faaliyetleri içeren geniş çaplı bir organizasyon yapmak istemiştir.¹² İzmir ve İstanbul’daki limanlarda bulunan alet ve

¹⁰ Alman ve İtalyan protestolarına rağmen Türkiye, Akdeniz’deki ülkelere Müttefik ajanlarınca topraklarından yapılan casusluk ve sabotaj operasyonlarına göz yummuştur. Ancak Mihver ajanlarına bu ayrıcalığı tanımamıştır. İzmir’deki Türk tesislerinin fotoğraflarını çekerken yakalanan bir İtalyan idam edilmiştir. Rubin, *İstanbul Entrikaları*, s. 152-153.

¹¹ OSS’nin denizyolları İtalya ve Yugoslavya kıyıları arasında hafta 300 ton yük taşımaya başlamıştır. Bununla birlikte Müttefik kayıkları Yunan ve Yugoslav kıyılarına ajanlar, gönüllü savaşçılar, uzmanlar, danışman ve malzeme de taşımıştır. Türkiye’den giden OSS ve SOE kayıkları Yunanistan’daki 75 ajana malzeme götürmüş ve çeşitli istihbaratlar getirmiştir. Barry Rubin, *İstanbul Entrikaları*, Çev: Selim Atalay, Şefik Matbaası, İstanbul 1997, s. 153-154.

¹² Savaş sırasında Türkiye ve diğer ülkelerde de faaliyet gösteren İngiliz istihbaratı SOE, Düşman kuvvetlerinin savaş planlarını zayıflatmak, işgal altındaki topraklarda gizli ordu kurmak ve kurulmasını teşvik etmek, stratejik ve askeri noktalara sabotaj düzenlemek, Mihver kuvvetleri aleyhinde propaganda faaliyetleri geliştirmek ve bu faaliyetlere öncülük etmek amacıyla Temmuz 1941’de Fransa’nın yenilerek savaştan çekilmesinden hemen sonra kurulmuştur.

vasıtlar, petrol stokları, krom madeni, Zonguldak endüstriyel bölgesi, Karabük Demir-Çelik Fabrikası, Anadolu'daki demiryolu ağı ve Toros tünelleri, tahrip edilecek ilk hedeflerdir (Seydi 2002: 823, 827). İngiliz istihbaratı faaliyetlerini İstanbul Konsolosluğu'ndaki Denizcilik Departmanı adı altında yürütmüştür. İngilizler kendilerine Trakya, Orta ve Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ankara'dan Eski Emniyet Müdürü Adnan Cağaloğlu ve eşi Emine Cağaloğlu, Suat Erol, Hacı lakaplı Bekir Kara adlı bir tüccar, Hulusi adlı iş adamı, Kürt aşiret reisi İlyas Ağa ve Kilisli Şeyh Abdullah gibi bazı Türk vatandaşlarını da işbirlikçi olarak seçmiştir (Seydi 2006: 122-133).

Türkiye'deki operasyonlarda genelde SOE ile ortak çalışan ve CIA'nın öncüsü olan OSS Türkiye'de İstanbul merkezli istihbarat faaliyeti yürütmüş ve İstanbul'da ajanlar için büro tutulmuştur. Amerika da İngiltere gibi Balkanlar bölgesine yapılacak bir operasyon için İstanbul'u üs olarak kullanmayı düşünmüştür. OSS ve SOE özellikle kilometrekareye bir hayli casusun düştüğü Beyoğlu civarını mesken tutmuştur. Amerikan istihbarat örgütü OSS'nin İstanbul'daki en önemli görevlerinden biri Bulgaristan, Romanya ve özellikle Macaristan'ı Mihver'den çıkarıp, Müttefiklerle işbirliğine ikna etme girişimleri olmuştur. Bu görevlerde yardım etmesi için OSS'nin İstanbul'da Yıldız Çiçeği, Zakkum, Kaktüs, Manolya, Tarçın, Begonya, Yasemin takma adlı pek çok ajanı ya da bilgi satanı olsa da bu kişilerin bir kısmı çift taraflı çalışan casuslardır. Bunun yanı sıra Almanya ve işgal ettiği yerlerden Türkiye'ye sığınan kişiler, aydınlar, üniversite hocaları ve askerler de OSS'nin bilgi kaynağı profilini oluşturmuştur. Müttefikler için En önemli istihbarat kaynaklarından biri de demiryolu görevlileri olmuştur. Trenle Avrupa'da dolaşan demiryolu çalışanları Alman birlik kaydirmalarını veya önemli fabrikalarını görüyorlar ve hatlarda çalışan diğer arkadaşlarından da bilgiler ediniyorlardı. Bu kişiler görevleri gereği sık sık İstanbul'a uğramıştır. Genelde ikili ajanlık, sınırda belge ve para kaçırmak gibi işler de yapmışlardır (Rubin 1997: 101, 145, 267-268). Aralık 1943'te OSS, İstanbul kaynaklı 117 istihbarat raporu hazırlanmıştır. Savaş boyunca İstanbul'dan yollanan bu gibi istihbarat raporları Müttefik uçaklarının Alman endüstrisini yok etmesine ve savaş süresinin kılmasına yardım etmiştir (Rubin 1997: 8, 170-171). OSS'ye yakın olan Yahudi istihbaratı da İstanbul'da faaliyet yürütmüştür. Mossad (Şel Aliye Bet) çalışanları Mısır Apartmanı'nda kiraladıkları dairede 1942 sonundan itibaren faaliyet göstermiştir (Tamur 2007: 79-81). OSS de SOE gibi İzmir'den deniz yoluyla Yunanistan'da faaliyet yürütmüştür (El & Perinçek 2010: 36-37).¹³

Türkiye'deki İstihbarat faaliyetleri Türk yetkililerin bilgisi ve izni dâhilinde yapılmıştır. Türkiye'nin görünürde tarafsız olması Almanya'nın İzmir merkezli üsleri yok etmesini engellemiştir. Türkiye'nin Mihver ülkeleri bu türden üslerden mahrum bırakması Ege'deki boğuşmada Müttefiklere avantaj sağlamıştır. Müttefik ülkeler Türkiye'de istihbarat çalışmalarını artırırken Mihver ülkeler de boş durmamıştır.

Savaş yıllarında Almanya ve diğer Mihver kuvvetleri Türkiye'yi hem Ortadoğu'ya hem de Müttefik kuvvetlere ulaşabilecek bir arka kapı olarak görmüştür (Rubin 1997: 62). Alman

Süleyman Seydi, "İngiliz Özel Harekat Birimi'nin (SOE) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri", *Türkler*, C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 823.

¹³ OSS kayıklarının ana üssü İzmir'in 80 Km kuzeybatısındaki Reşadiye kasabası olmuştur. Diğer üs ise Kuşadası'nda konuşlanmıştır. Buralardan Yunanistan'a gizli radyo yayını da yapılmıştır. İngilizler, Türkiye'nin göz yumması ile Kuşadası'nda gizli bir malzeme deposu kurmuştur. Bu depolardaki askeri malzemeler kayıklarla istenilen hedeflere ulaştırılmıştır. Bodrum ve Kuşadası'ndaki tesisler Alman tesis ve gemilerine saldırı da da kullanılmıştır. Bu saldırıların birinde Leros'ta demirli iki Alman destek gemisi batırılmış ve iki destroyer kullanılmaz duruma gelmiştir. Rubin, *İstanbul Entrikaları*, s. 154-155; 160-161.

ajanlar Ortadoğu'daki İngilizlere karşı bir Arap isyanı organize etmek amacıyla Türkiye üzerinden Irak ve Suriye'ye sızmış (Seydi 2004: 92) ve Almanya merkezli olan ve Bağdat, Kahire, İran ve Afganistan'a kadar uzanan bir istihbarat ağını Türkiye üzerinden yönetmiştir. MAH ve emniyet savaşın başlangıcından itibaren siyasi otoritenin emriyle Alman istihbaratına karşı son derece ihtiyatlı ve sert olmuştur. Bu tavır Alman casuslarının çalışmalarına büyük darbe vurmuştur. Türkiye, savaşın genelinde Müttefik faaliyetlerine göz yumarken Mihverlere özellikle de Almanlara karşı takındığı bu tavırla Alman istihbaratını ülkedeki geniş çaplı bilgi akışından mahrum bırakmış ve dolaylı olarak savaşın kaderini etkilemiştir. Türkiye'nin Mihver ajanlarına karşı takındığı bu tavırda Almanya ve İtalya'nın yanlış tutumları da rol oynamıştır. Şöyle ki Türkiye yabancı casusların topraklarında birbiri aleyhine yaptıkları mücadeleye müdahalede bulunmamıştır (Özkan 2006: 175). Ancak Türkiye'ye ait üs ve tesislere yönelik bir izleme ve dinleme olduğunda müdahale etmiştir. Almanya ve İtalya bu affedilmez hatayı savaş boyunca sık sık tekrarlamıştır.

Mesela Nisan 1940'ta bir Alman, donanma tesislerinin fotoğraflarını çekerken yakalanmıştır (Seydi 2006: 9; Rubin 1997: 64). MAH, bu kişiyi sorgulamış ve ifadeleri doğrultusunda bu kişinin şefi konumundaki New York Metropolitan Müzesi eski çalışanlarından ünlü Alman Arkeolog Hans Henning von Der Osten'i yakalayıp mahkemeye sevk etmiştir (Özkan 2006: 175). Osten'in üzerinde çıkan kâğıtlar Alman casusluk ağını yönettiğini göstermiştir. Osten, askeri mahkeme tarafından 12 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Rubin 1997: 64). Osten, cezasını çektikten sonra sınırışı edilmiştir (Özkan 2006: 175). İzmir'de yasak bölgede fotoğraf çekerken yakalanan Alman Askeri Muharriri Herman'ın İstanbul'daki evinde de önemli evrak ve resimler bulunmuştur (*Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1940).

Savaş sırasında Türkiye'de bulunan yabancı şebekelerin faaliyetleri sonucu pek çok Türk vatandaşı ajan olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri de Nikola Baykuş ve eşi Zaharina olmuştur. Yabancı bir devletin casusluk şebekesine üye olmasından şüphelenilen ve İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılamada beraat eden ancak tedarik ettikleri askeri malzemeleri evlerinde sakladıklarından dolayı birer yıl ağır hapis cezasına çarptırılan ve Yozgat Cezaevi'nde bulunan Nikola Baykuş ile eşi Zaharina'nın Kırklareli'nde oturmaları mahzurlu görülmüş, tahliyelerinin ardından İstanbul'a nakilleri 12 Şubat 1940 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile uygun görülmüştür (*BCA.030.18.1.2.90.13.13.*). Türkiye'de faaliyet gösteren istihbarat örgütleri devşirme casusların yanı sıra kendi ajanlarını da çeşitli operasyonlarda kullanmışlardır. Türk istihbarat örgütü MAH da bu süreçte boş durmayarak çeşitli istihbarat örgütlerini ve kişileri kullanarak yabancı devletlerin faaliyetleri konusunda bilgiler edinmiştir. Mesela Ankara Devlet Konservatuarı eski solistlerinden Rene Back'ı örgütte görevlendirmiştir (Tamur 2007: 81).

Almanya açısından bu yıllar Türkiye'de pek çok ajanının Türk yetkililer tarafından yakalandığı bir zaman dilimi olmuştur. Temmuz 1940'ta casuslukla suçlanan üç Alman hakkında mahkeme beraat kararı vermiştir. Alois, Otto ve Erihs isminde üç Alman hakkında Türkiye aleyhine casusluk yaptıkları, siyasi ve askeri gizli kalması gereken bazı hususları öğrenmeye çalıştıkları iddiası savcılık tarafından somut delillere dayandırılmadığından zanlılar beraat etmiştir (*Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1940). Yine bu dönemde bir başka Alman ajanı İstanbul'da yakalanmıştır. İstanbul'da bir elektrikçinin bir eve çok fazla kablo döşendiğini bildirmesi üzerine yapılan incelemede bir radyo satıcısı tespit edilmiştir. Bu kişinin telsizle Almanya'ya gizli mesajlar yolladığı saptanmıştır. Suçunu itiraf eden ajan başka Alman ve Türk ortaklarının da yakalanmasını sağlamıştır (Rubin 1997: 63-64; El & Perinçek 2010: 37).

Türk emniyeti 1941 yılında Türkiye’de Almanya propagandası yapan Alman bilim adamlarına karşı da tedbirleri almış ve tutuklamalar yapmıştır. 6 Ocak 1941’de Alman Profesörlerinden Varhölzer Ankara Park Otel’de tutuklanmıştır. Daha sonra Leyla Turgut, Profesör Balling ve İtalyan metresi Manzini tutuklanmıştır. Balling ve Manzini serbest bırakılırken Valhölzer ve Turgut tutuklu kalmıştır(Seydi 2006: 105). Valhölzer, Türkiye’deki öğrencilere Alman propagandası yapmakla suçlanmıştır. Alman istihbarat örgütü Abwer bu sırada Türkiye’deki İsviçreli bir diplomatı ajan olarak kullanmaya başlamıştır. Olayın ortaya çıkması üzerine İsviçreli diplomat Türkiye tarafından sınır dışı edilmiştir.

7 Ocak 1941’de Pontus adlı motorla Türk karasularına giren dokuz Rum Muğla’da yakalanmıştır.¹⁴ Rumlar ifadelerinde 12 Adalar Gençlik Cemiyeti Genel Kâtibi Mihail Papa Manol tarafından gönderildiklerini, amaçlarının adalardaki akrabalarına patlayıcı maddeler vermek ve hâlihazır durumu incelemek olduğunu, kendilerine 75 lira, 1.000 lîre, 3.500 drahmi, 1500 kilo mazot parası, silah ve patlayıcı verildiğini söylemişlerdir. Bu dokuz kişinin yedisi 12 Adalar Alayı’nın Birinci ve Akıncı taburlarına mensup askerlerdir. Valilik tarafından yakalanan ajanların adliyeye sevk edilip edilmeyecekleri konusunda içişleri bakanlığından izin de istenmiştir(BCA, 030.10.0.0.100.646.17.).

Almanya 15 Temmuz 1941’de Yapılan kanlı Somolensk Savaşı’nda Smolensk’i ele geçirirken, Türkiye’de bu tarihlerde yaptığı büyük bir hatayı telafi etmiştir. 9389 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile vatandaşlığa alınmış olan Hasan Basri adlı kişinin Türkiye aleyhinde ve uluslararası çalışan bir casus olduğu anlaşıncı 15 Temmuz 1941 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile vatandaşlıktan çıkarılmıştır(BCA.030.18.1.2.95.63.4.). Yugoslav göçmeni olan Hasan Basri casus olduğu anlaşılmadan önce Ankara nüfusuna kaydedilmiştir(*Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1941).

Savaş yıllarında Sovyetler Birliği de Türkiye de pek çok casusluk faaliyetli yürütmüştür. Rus faaliyetlerinin önemli bir kısmında hedef Türkiye olmuştur. Bundan dolayı Türk yetkililer Ruslara karşı tolerans göstermemiştir. Ruslar, Türkiye’deki operasyonlarda daha rahat hareket edebilmeleri için Sovyetler Birliği’nde yer alan Türk ve Müslüman milletlerden ajanlar göndermiştir. Türkçe bilmeleri ve Türkiye’ye olan tarihi hasımlıklarından dolayı operasyonlarında Ermenilerden de yararlanmışlardır. Bununla birlikte Türk ve İran sınırındaki Kürtleri kendi safına çekebilmek için ciddi çabalar sarf etmiştir. Kürtler arasında yapılan Sovyet propagandası ile onlara bağımsız bir devlet vaat edilmiştir. Rusya, bin kadar Kürt gencini Türk otoritelerinin haberi olmaksızın Sovyetler Birliği’ne götürmüş ve onlara Rusça öğretmiştir. Bu şekilde onlara komünist ideolojisini aşılamıştır. Bu gençlere ek olarak Sovyetler yaşlı ve işsiz Kürtleri kendilerine iş ve aş vermek sözü ile gizlice Kafkasya bölgesinden kendi ülkelerine götürmüştür(<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354639>).

Türkiye aleyhine yapılan faaliyetleri yeterli görmeyen Rusya bir kez daha Türkiye’ye karşı düşmanca bir tavır içine girmiş ve Türkiye’den boğazları istemiştir. 1945’te ise yirmi yıl önce imzalanan tarafsızlık ve saldırmazlık paktının yenilenmesi talebine olumsuz cevap vermiştir. Ayrıca 7 Haziran 1945’te Türk Hükümetine bir nota vererek anlaşma için Kars ve Ardahan ile Boğazlarda üs istemiştir. Rus tehditlerinden dolayı huzursuz olan Türkiye için

¹⁴ Yakalanan Rumların isimleri şunlardır: Papa Mihail, Dimitriyos, Masmiken, Mak’amos, Nikola İskia, Taros, Firilei, Guridis, Nionibes.

İkinci Dünya Savaşı 1952 yılında sona ermiştir (Armaoğlu 1958: 176-177)¹⁵. Rusya Türkiye üzerindeki emellerini açıkça belli ederken İkinci Dünya Savaşı yıllarında da istihbarat faaliyetlerini artırmıştır. İstihbarat faaliyetleri açısından da Türkiye açısından en tehlikeli ülke Rusya olmuştur. Çünkü diğer ülkeler bölgedeki istihbarat faaliyetlerinde kendilerine savaşta üstünlük sağlayacak bilgileri hedeflemiştir. Ruslar ise bir yandan diğer ülkelerden istihbarat almaya çalışırken bir yandan da doğrudan Türkiye'yi hedef alacak faaliyetlere girişmiştir. Rusya, savaş sırasında Türkiye'deki istihbarat faaliyetleri için İstanbul, Ankara ve Kars olmak üzere üç merkezden yönetilen bir ağ oluşturmuştur(El & Perinçek 2010: 36).

Sovyet Rusya, Türkiye aleyhine yaptığı casusluk faaliyetlerinde kendi özel ajanlarını ve Türkiye'nin bazı gayrimüslim vatandaşlarını kullanmıştır. Yine Rusya'daki Türkçe bilen bazı Ermenileri casus olarak Türkiye'ye yollamıştır. Bununla birlikte Gürcistan, Azerbaycan ve Rusya doğumlu Müslümanları ajan da kullanmıştır. 4 Kasım tarihli belge bunun kanıtıdır. 4 Kasım 1941 tarihli arşiv belgesine göre Rusya'nın Tiflis şehrine bağlı Ahıska kazasına bağlı Andıgün nahiyesinin Tise köyü doğumlu olan Recep oğlu Ricalin ve Bakü'nün Gence ilçesinde yaşayan ve Rus vatandaşı olan Şakir oğlu Osman 9. Kolordu Komutanlığı askeri mahkemesi tarafından yapılan yargılamada casusluk suçundan ceza almıştır. Recep oğlu Ricalin 20 yıl ağır hapis ve 10 yıl Ilgaz ilçesinde denetim altında tutulma cezasına çarptırılmıştır. Şakir oğlu Osman ise 15 yıl ağır hapis ve 10 yıl Boğazlayan ilçesinde denetim altında tutulma cezasına çarptırılmıştır. Bu iki Rus vatandaşı hakkında 9. Kolordu mahkemesi tarafından verilen karar askeri temyiz mahkemesinde onaylanmıştır(BCA, 030.10.0.0.100.648.5.).

31 Ocak 1942 tarihinde Milli Savunma Bakanlığının Başbakanlığa bir yazı ile Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yönelik bir casusluk girişimi daha ortaya çıkmıştır. Yazıda, Sovyet Rusya tarafından kullanılan acemi bir Arap ajanın başarısız casusluk girişimi ve teslim olması hakkında bilgiler verilmiştir. Bu olay Türkiye'ye karşı en fazla casusluk faaliyetinde bulunan ülkenin Türkiye aleyhine en fazla faaliyet gösteren Müslüman milletle yaptığı ortaklığın küçük bir numunesidir. Buna göre çöl tilkisi Erwin Rommel 30 Ocak 1942'de Bingazi'ye girerken Doğu Bayezit'in Gürcü Bulak mıntıkasından da Türkiye'ye bir Rus ajanı girmiştir. Bu ajan, İngiliz aleyhtarı ve Alman taraftarı olan Kudüs Müftüsü Emirül Hüseyin'in şoförü Behçet oğlu Halit'tir. Casus hakkında Doğu Emniyet Baş Müfettişliğince hazırlanan ve 3. Ordu Müfettişliği'nin gönderdiği raporda Halit hakkında yapılan araştırmalar ve Halit'in ifadeleri yer almıştır. Raporda şunlar yazılıdır: Halit Bayburt'ta doğmuştur. 1907 doğumludur. Arapça, Türkçe ve biraz Fransızca bilir. Annesi Şahinde Türk, babası Behçet Arap'tır. Kendisi Suriye vatandaşıdır. Suriye'de kaldığı dönemde siyasi işlere karışmış ve Vatani Partisi'nin faal bir üyesidir. Tüdmür'de Vatani Partisi'nin Tüdmür şubasını açmıştır. 1937'de Tüdmür'e gelen Suriye Başbakanı Cemil Hürdüm Velidi, Halid'i Vatani Kütale temsilcisi seçmiştir. 1938'de yapılan seçimi Vataniler kazanınca Halit mükâfat beklerken kendisine hiçbir şey verilmemiş ve küstürmüştür. Bizzat Cemil Mürdüm'le görüşmüş ancak sonuç alamayınca parti aleyhine çalışmaya başlamıştır. Bundan dolayı mahkemeye verilmiş ve birkaç gün sonra Fransızların takibine de uğramıştır. Bunun üzerine kaçmaya karar vermiştir. Irak mücahitlerinden iki Arapla birlikte Irak'a kaçmıştır. Mücahitler Irak'ta Kudüs Müftüsüne Halid'in kendileri için yaptıklarını anlatmışlar ve böylece Halit 1938 yılında Kudüs Müftüsünün yanında şoför olarak çalışmaya başlamıştır. Irak'ın İngilizlerce işgali üzerine İran'a iltica eden müftü Halit'i de yanında götürmüştür. Rus ve İngilizlerin İran'ı işgaline kadar İran'da kalmışlardır. İşgalden

¹⁵ Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. NATO üyeliği Türkiye'nin Sovyet tehlikesine karşı rahatlamasını sağlan bir güvence olmuştur.

önce müftü kaçmış, ailesi ise Hindistan’a sürgün edilmiş, Halit ise önce Tahran’dan Tebriz’e geçmiş sonra da Türkiye sınırındaki Şahpur’a geçmek üzere 60 tümen karşılığında iki şoförle anlaşmıştır. Yolda Ermeni olduklarını anladığı şoförler kendisini Ruslara teslim etmiştir. Ruslar İngilizlere teslim edecekleri tehdidiyle Halit’i bazı sınamalardan sonra pasaportla Türkiye’ye geçirerek casus olarak kullanmaya karar vermiştir. Halit’e verilen görevler ise şunlardır: Türkiye’de bulunduğu yerde uçak varsa adedini, tank ve top miktarını, Türkiye’de Alman ve İtalyan askerleri olup olmadığını, askerlerin yaka numaralarını ve kıtalarını, sınırların hangi mıntıkalarda çok olduğunu, Türklerin İran’a hücum edip etmeyeceklerini öğrenecek ve bulunduğu yerdeki Rus konsolosluklarına oradaki adamları aracılığıyla ulaştıracaktır. Rus ajanlarının kendisine ulaşacağı bilgisi de verilmiştir. İfadesine göre Ruslar Halit’e üç taahhütname imzalatmıştır. İlki doğru çalışmak, ikincisi ihanet ettiği takdirde verilecek en ağır cezaya razı olmak, sonuncusu ise gerekirse asker olarak cepheye dahi gitmek. Halit kendisine talimat veren ve taahhüt imzalatanların Süren adında bir Ermeni, adlarını bilmediği bir Rus ve üç Ermeni olduğunu söylemiştir. Ruslar Halit’i Türkiye’ye geçirmeyi planlarken Halit’te kaçmanın hesaplarını yapmıştır. Halit itimat ettiği bir hancının kendisini Türkiye’ye kaçırmasını istemiş, hancı ise para karşılığı yardım etmeyi kabul etmiştir. O gece iki kaçakçı Sazlıktan saz biçme bahanesiyle Halit’i Türkiye, İran, Irak sınırına getirmişler, Türk sınırındaki Gürcübulak Karakolu’nu göstermişler, sazlıklar içindeyken Rus devriyelerinin görülmesi üzerine adamlar geri kaçmış, Halit ise yarı beline kadar su içinde sazlıkta sabaha kadar beklemiştir. Sabah gün ağırırken tepeyi aşarak Gürcübulak sınır karakoluna yarı ölü bir halde teslim olmuş ve bütün macerasını anlatmıştır(BCA, 030.10.0.0.100.648.11.). Seçilen kişinin Türkçe bilmesi, Müslüman olması, annesinin Türk olması ve anne tarafından akrabalarının Türkiye’de bulunması casusun faaliyetlerini yürütürken dikkat çekmemesi amacıyla seçildiğini göstermektedir. Bu metot casuslukta çok kullanılan bir yönetmedir. Devletler kendi ajanlarına kıyamadıkları durumlarda bu tür devşirme casusları zaaflarından dolayı sıklıkla kullanmışlardır. Bu olayda hedef hem Türkiye, hem de Türkiye’de faaliyet gösteren farklı ülkelerin kuvvetleridir. Burada elçilik ve konsoloslukların casusluk şebekelerinin merkezi olduğunu bir kez daha görüyoruz.

Sovyet Rusya, savaş sırasında bazı Müslümanları doğu sınırlarımızdan geçirerek çeşitli kisveler altında yurda sokmuş ve casusluk yaptırmıştır. Mesela Sovyet vatandaşı Rıza ve Muhtar adlı iki kişi Iğdır’da casusluk yaparken yakalanmış ve yargılanarak hapsedilmişlerdir. Türkiye, casusluk yaparken yakaladığı Rus ajanlarını en sert biçimde cezalandırılmıştır. Iğdır’da ticaret yapan Hacı Halil oğlu Rıza ile Rusya’nın Servanlar köyünden Hasan oğlu Muhtar 9. Kolordu Komutanlığının 2. Nolu Askeri Mahkemesi tarafından casusluk suçundan dolayı yapılan yargılamalarında 15’er yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Cezalar askeri temyiz mahkemesinin 23 Şubat 1942 tarih ve 163/123 sayılı kararı ile onaylanmıştır(BCA, 030.10.0.0.100.648.13.). Tüm bu cezalara ve önleme faaliyetlerine rağmen Ruslar, savaş boyunca Türkiye’de casusluk ve sabotaj faaliyetlerinden vazgeçmemiş, yakalananların yerine yeni ajanlar göndermiştir.

Savaş sırasında Türkiye’deki en tehlikeli ajanlık operasyonlarından biri Von Papen’e suikast girişimi olmuştur. Franz Von Popen 1939’dan 1944’e kadar Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği görevini yapmıştır. Görevi Türkiye’yi Mihver Ülkeleri safına çekemese bile tarafsız kalmasını sağlamak olacaktır (<http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/shares/ankara/files/makaleler/bulten04->

1.pdf). Ancak Türk Hükümeti Von Papen'in faaliyetlerini yakından takip etmiştir(BCA, 030.10.231.560.12).¹⁶

Bu sırada Rusya'da Von Papen'i yakından izlemiş ve onu ortadan kadırmak için bir suikast düzenlemiştir. Von Papen suikastının emri Stalin tarafından Rus istihbaratından Pavel Sudoplatova'a verilmiştir. Suikast ekibinin başı Naum Eytington ve ekibin ikinci adamı Vasiliyevskiy ve İvat Tsarov Vinarov isimli ajanlardır (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1900/19972.pdf>). Stalin, Von Papen'i Almanya, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'yı dışarıda bırakacak bir anlaşma yapma ihtimali üzerine öldürtmek istemiştir. Von Papen böyle bir anlaşma için Vatikan ve Türkiye'yi arabulucu yapmak istemiştir (El & Perinçek 2010: 35, 40). Von Papen 24 Şubat 1942'de başarısız bir suikast girişimi karşısında hayatta kalmayı başarmıştır. Suikast Sovyet Rusya tarafından Ömer Tokat¹⁷ isimli komünist bir göçmene yaptırılmıştır (Ulus, 6 Mart 1942). Yürüyüş yapan Von Papen ve eşine suikast yapan Tokat, panikleyip bombayı elinde patlatmış ve parçalanmıştır. Von Papen ve eşi saldırıdan sağ kurtulmuştur. Ömer Tokat'ı azmettiren Rus casuslar ve işbirlikçileri yakalanarak yargılanmıştır. Rusya, Türkiye'ye dava boyunca basın ve elçilik kanalıyla baskı yapmıştır. Ancak baskılar bir işe yaramamış, olayların sorumlusu olarak tutuklanan Rus Pavlov ve Kornilov 16.5'er yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Olaylarda Ruslara yardım eden Abdurrahman Sayman ve Süleyman Sağol adlı iki Türk işbirlikçi ise 10'ar yıl hapis cezasına çarptırılmıştır(El & Perinçek 2010: 45).

Ancak Pavlov¹⁸ ve Kornilov Rusya'nın diplomatik temasları sonucu çıkarılan ve TBMM'de 2 Ağustos 1944 tarihinde kabul edilen 4627 Sayılı "Bazı suçlardan mahkûm bulunanların affına ve bu suçlardan maznun olanlar hakkında takibat yapılmamasına dair Kanun"(Resmi Gazete 8 Ağustos 1944) çerçevesinde 8 Ağustos 1944 tarihinde salıverilmiştir(<http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/shares/ankara/files/makaleler/bulten04-1.pdf>). Bu casuslar hemen ülkeleri Rusya'ya geri dönmüştür. Olayda rol alan bir diğer Rus casusu Stefan Padoçnik ise 9 Ocak 1942'de Islahiye sınır kapısından Suriye'ye kaçmıştır(<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1900/19972.pdf>).

Bu olay Almanya ile Türkiye'nin arasını açmak için Rusya tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Rusya'nın Türkiye ile Almanya'yı karşı karşıya getirme düşüncesinden İngiltere'nin de haberi vardır (Seydi 2006: 162-163). Bu olayla birlikte Türkiye'deki gizli örgütlerin bir faaliyeti daha ortaya çıkarken, olay Türkiye ile Rusya ilişkilerine darbe vurmuştur. Bu yargılamalar ülkedeki Rus casusluk ve sabotaj faaliyetlerine karşı sessiz kalınmayacağını göstergesidir. Türkiye, bu olayın üzerine giderek ülke üzerinde baskı kurmak isteyen Rusya'ya karşı duracağını ve teslim olmayacağını göstermiştir. Rus ajanların yargılanması ve cezalandırılması aynı zamanda savaş sonrası Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerin çok sağlıklı yürümeyeceğini de göstermiştir.

¹⁶ 12 Temmuz 1939'da İçişleri Bakanı Faik Öztrak Başbakanlığa bir yazı yazarak alınan bir istihbarattan bahsetmiştir. Buna göre Almanya Büyükelçisi Von Papen Türkiye'de kamuoyunu Hükümet aleyhine çevirmek için bir milyon Sterlin harcayacağı, amacının bir komünizm hareketi oluşturarak Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile imzaladığı anlaşmanın aleyhine hareket ettirmek olduğu belirtilmiştir. Bakan bu konuyu araştırılacağını yazmıştır.

¹⁷ Tokat, milliyeti ve dini nedeniyle Berlin'in kuşklarını Türkiye'ye yönelteceği için seçilmiştir. Barry Rubin, *İstanbul Entrikaları*, Şefik Matbaası, İstanbul 1997, s. 23.

¹⁸ Pavlov'un gerçek adı Georgiy Mordinov'dur. Ayrıntı için bkz. Banu El-Mehmet Parinçek, "II. Dünya Savaşı Esnasında Türkiye'de İstihbarat Savaşı Von Papen Suikastını Kim Düzenledi.", *Toplumsal Tarih*, Nisan 2010, S. 196.

¹⁹ Von Papen suikastı aydınlatılamamış olsaydı Alman Büyükelçisi Türkiye'de bir Müslüman tarafından öldürülmüş olacaktı. Böylelikle Ruslar bir taşla iki kuş vuracaktı. Şöyle ki hem Türkiye ile Almanya'nın arası açılacak hem de Von Papen'in Rusya'yı dışarıda bırakacak bir barış anlaşması imzalama planı yok edilecekti.

Türkiye savaş sırasında topraklarında casusluk yaparken yakaladığı Alman ajanlarına da tolerans göstermemiştir. Casuslara çok ağır cezalar vermiş ve uzun süre hapiste tutmuştur. 1942 yılında yakalanan biri Alman üç ajan da bu duruma bir örnek oluşturmaktadır. Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 20 Haziran 1942 tarihinde başbakanlığa bir yazı göndermiştir. Yazıda Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askeri Mahkeme tarafından 16 Haziran 1942 tarihinde mahkemeleri yapılan casusluk zanlılarından Ekrem Özdebir’in 28 yıl 2 ay, Alman Hans Kroker’ın 17 yıl 6 ay, Yunan Yakavos Markapolos’un 11 yıl 8 ay ağır hapis cezasına çarptırıldıkları, hükmün askeri temyiz mahkemesine gönderileceği belirtilmiştir(BCA, 030.10.0.0.100.649.6.).

2 Eylül 1942 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı, Başbakanlığa bir rapor sunmuştur. Raporda Kurtuluş Savaşı yıllarında düşmana hizmet ettiklerinden dolayı yurdu terk etmek zorunda kalan ve çoğunluğu Batı Trakya’ya iltica ederek uzun yıllar rejim ve inkılap aleyhine faaliyet yürüten Çingene Rahmi, Bolkandı Hasan, Konyalı Nuri, Dimetoka Müftüsü Hacı Veli, Yüzelliliklerden Mustafa Neyir, ve Hisarbeyköylü Neyir’in Yunan işgalinden sonra dahi Bulgar ve Almanlar hesabına casusluk yaptıkları, Çingene Rahmi’nin kendini Dimetoka Türklerinden olduğunu söyleyerek sınır kuvvetlerimizden bir subay ve bir çavuşun arkadaşlığını kazandığı, iki defa sınırı geçtiği, sınırdan Ankara’ya kadar düzenli bir casusluk şebekesi kurulduğunu, bu konuda Birinci Ordu Müfrezesinin dikkatinin çekildiği ve Rahmi’nin fotoğrafının gönderildi, Rahmi’nin 14 Mayıs 1942’de Meriç sınır bölüğünce yakalandığı, kendisinsin ve üç Yunanlinin kaçamak cevap verdikleri, tutuklanıp Edirne’ye gönderilirken Elçili civarından kaçmaya teşebbüs edince ateş edilerek öldürüldükleri yazılmıştır(BCA.030.10.0.0.100.649.10.). Mustafa Neyir ise 1945’e kadar bu bölgede casusluk faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak Trakya’da Almanlar lehine ve Türkiye aleyhine casusluk yapan Mustafa Neyir’in de dahil olduğu 15 kişilik bir casus grubu yakalanmış ve 30 Temmuz 1945 tarihinde Sıkı Yönetim Mahkemesi tarafından idama mahkum edilmiştir(Cumhuriyet, 31 Temmuz 1945).

Ruslar 1942 yılında Ardahan-Kars civarından pek çok casusu Türkiye’ye sokmuştur. Ahıska’daki Rus Yüzbaşı Velikoj tarafından casusluk amacıyla Türkiye’ye gönderilen ve Çıldır’ın 155. Sınır direği civarından yurda giren Mevlüd oğlu Seydullah ile Yusuf oğlu Hasan da bunlara birer örnektir. Bu iki Sovyet ajanı 18 Mayıs 1942’de Sahra köyü bekçileri tarafından yakalanmıştır(BCA, 030.10.0.0.100.649.5.). Türkiye’ye sokulan Sovyet ajanlarının büyük bir bölümü Sovyet vatandaşı ve Müslüman olan Türkler arasından seçilmiştir. Bu seçimin nedeni din ve dil açısından farklılıkların ortaya çıkmasına meydan vermeyerek, ajanların deşifre olmasına engel olma isteğidir. Rusya’nın 1942 yılı başta olmak üzere savaş boyunca Ardahan-Kars civarındaki sınırlardan sürekli ajan geçirmesi Türkiye’nin o yıllarda doğu sınırlarını iyi koruyamadığının en somut kanıtıdır.

Eylül 1942’de Almanya ile Rusya arasında yapılan Stalingrad önlerinde kanlı savaşlarda binlerce insan ölürken(Turan, 7 Eylül 1942.), Türkiye’de de yabancı devletlerin casusluk faaliyetleri tüm hızıyla devam etmektedir. 1941 yılında Türkiye aleyhine casusluk hizmetini kabul ederek gizlice yurda girdiği anlaşılan Rizeli Ziya’nın sınıra yakın olan memleketinde ikameti mahzurlu görülmüş ve 11 Eylül 1942 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Kırşehir iline nakil ve iskânı uygun görülmüştür(BCA.030.18.1.2.99.80.19.).

1942 yılı Türk sınırlarından yapılan casusluk faaliyetlerinin en yoğun olduğu yıldır. Bu faaliyetlerden biri de iki Bulgar papazın Türk koruganlarının krokisini çizmesi olmuştur. Buna

göre biri eski bir subay olan iki Bulgar rahip sınırdaki Türk koruganlarının haritasını çizerken yakalanarak sınırdışı edilmiştir (Rubin 1997: 52).

Almanya, Türkiye'deki milliyetçileri saflarına çekebilmek amacıyla 1942 ve 1943 yıllarında Türkiye'deki Turancılık hareketlerine büyük miktarda para harcamıştır. (Armaoğlu, 1958: 164). Almanlar bu dönemde propaganda faaliyetlerini daha güçlü yapabilmek için Türkiye'deki basını da kendi yanına çekmeye çalışmıştır (Bali, 2006). Aynı yıllarda Almanya dikkatini Ortadoğu'dan Sovyetlere kaydırmıştır. İstanbul'daki pek çok Sovyet Müslüman göçmeni Abwer (Alman askeri istihbaratı) saflarına çekmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı ve emniyeti Sovyetler konusunda Almanya ile bilgi alışverişinde bulunmuştur. Ayrıca Türk-Rus sınırında Abwer'in küçük bir telsiz ve ikmal üssü kurmasına izin vermiştir. Ancak Almanların Türk topraklarından sabotaj ve kundaklama eylemi yapmalarına müsaade etmemiştir. Bu yasağa uymayarak SSCB'ye sızmaya çalışan bazı Alman istihbaratçılar gözaltına alınmıştır. Sınırdan makineli tüfekler, telsizler ve patlayıcılar kaçırmaya çalışan iki Azeri de yakalanmıştır (Rubin 1997: 219-220).

Barry Rubin'e göre Almanlar savaş sırasında Türkiye'nin diplomatik haberleşmede kullandıkları şifreyi çözmüş ve mesajlara ilişkin raporları sık sık Hitler'e sunmuştur. Bu mesajlar Sovyetler konusunda Almanya'nın en önemli istihbarat kaynaklarından biri olmuştur (Rubin 1997: 65).

Savaş yıllarında istihbarat birimlerinin diplomatik kuruluşlardan bilgi sızdırmak için giriştikleri sayısız casusluk ve karşı casusluk faaliyetlerinden en önemlisi olarak tarihe geçen Çiçero olayının kahramanı İlyas (Elyesa) Bazna asrın casusu olarak adlandırılmıştır (Seydi 2004: 93). Çiçero olayı Almanya açısından Türkiye'deki istihbarat faaliyetlerinin en önemli meyvesi bu olmuştur (Çınar 2007: 233). İngiltere'nin Türkiye Büyükelçiliği'nde görev yapan Elyasa Bazna 1904 yılında Priştine'de doğmuştur. Aslen Arnavut'tur. 1918 yılında Sırp'ların Priştine'yi işgali üzerine anne ve babasıyla İstanbul'a göç eden Elyasa Bazna, askerlik hizmetinin bir kısmını Çankaya Köşkü'nde yapmış, terhis olduktan sonra ticaret hayatına atılmış ise de başarılı olamamıştır. 1930-1944 yılları arasında Yugoslavya, Amerika Birleşik Devletleri, Alman ve İngiliz Büyükelçilikleri'nde şoför, kavas ve özel hizmetli olarak çalışmıştır (Gülmez & Demirkollu 2013: 416).

Eylül 1943'te İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Hughe Montgomery Knatchbull Hugessen'in oda hizmetçisi olan Elyasa Bazna tarafından 31 Ekim 1943'ten itibaren gizli belgeler ve fotoğraflar Almanlara satılmıştır (Seydi 2004: 92; Rubin 1997: 227; Kılıç 2011: 26-27; Özkan 2006: 178-179).²⁰ Bu bilgi transferi Nisan 1944'e kadar devam etmiştir. İngiliz Büyükelçisi Hugessen'in elçilikten önemli belgeleri konuta getirip yatak odasında çalışma alışkanlığı Bazna'ya casusluk yapabilmesi için önemli bir fırsat olmuştur. Büyükelçi'nin düş

²⁰Bazna, 26 Ekim 1943'te Alman Büyükelçiliği başkâtibi Albert Janke ile temas kurarak belgeleri satmayı teklif etmiştir. Teklifin kabul edilmemesi durumunda Rus elçiliğine gideceğini söylemiştir. Bazna'nın elde ettiği belgelerin bazılarını Ruslara satmış olma ihtimali de vardır. Süleyman seydi, "Çiçero Olayı 1940'larda Ankara'da İstihbarat Savaşları", *Toplumsal Tarih*, S. 121, Ocak 2004, s. 94, 98. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugessen İngiliz Dışişleri Bakanı ile arkadaşıştır. Bundan dolayı Bakan, Ankara Büyükelçisinin fikrini almak için ona İngiliz operasyonları ve dışişlerine ait çok gizli belgeler yollamıştır. Çiçero, Almanlara para karşılığı bu belgelerin fotoğraflarını satmıştır. Bu durum altı ay sürmüştür. Çiçero, Almanya'ya meşhur Normandiya çıkartmasının planlarını da göndermiştir. Ancak planları kusursuz bulan Hitler bunların sahte olduğuna kanaat getirerek hayatının en büyük hatasını yapmıştır. Almanya Çiçero'nun verdiği bilgileri gereği gibi değerlendirebilmiş olsaydı savaşın kaderi değişirdi. Alman kurumları arasında uyumsuzlukların yaşanması da Çiçero'nun verdiği bilgilerden ciddi bir biçimde yararlanılmasını engellemiştir. Seydi, "Çiçero Olayı..", s. 96.

aldığı ve öğle tatilinde piyano çaldığı zamanları iyi değerlendiren Bazna dokümanların fotoğrafını çekmiştir. Daha sonra yatak odasındaki kasanın anahtarlarının karbon kopyasını da elde ederek kasaya ulaşmanın kolay bir yolunu bulmuştur (Seydi 2004: 94).

Almanlar, Bazna’nın ilk elde ettiği dosyalardan Türkiye’nin Müttefikler ile ilişkilerini, Türkiye’yi savaşa sokma çabalarını, Avrupa’ya çıkarma planlarını, Tahran, Moskova ve Kahire toplantı tutanaklarını, Sofya’nın bombalanma tarihini, ABD tarafından Rusya’ya malzeme ve silâh akışını, Türkiye’ye gizlice sokulan İngiliz askeri personelini, Ploesti’deki petrol yataklarının Türkiye üzerinden bombalanmasını öğrenmiştir (Rubin 1997: 229; Çınar 2007: 235; Tamur 2007: 78). Bazna, Roozvetl, Churchill ve İnönü arasındaki görüşmelerin tutanaklarını da Almanlara satmıştır. Çiçero’nun İngiliz belgelerinin fotoğrafını satmasında yalnızca para kazanma hırsı yoktur. Bazna babasının ölümünden İngilizleri sorumlu tutmuş ve onlardan nefret etmiştir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Elyesa_Bazna).

Çiçero’nun faaliyetleri Alman elçiliğinde çalışan Nele Kapp adlı histerik ve Amerika’da yaşama hevesi için casusluk yapmayı kabul eden bir sekreterden dolayı açığa çıkmıştır. Ayrıca Alman Dışişleri Bakanlığı’nda çalışan ABD ajanı Fritz Kolbe’nin, Çiçero’nun gönderdiği bazı belgeleri çalarak ABD yetkililerine iletmesi üzerine Amerikalıların İngilizleri uyarması da Çiçero olayının bilinmesinde etkili olmuştur. İngiltere bu durum üzerine soruşturma açmış ve Ankara’daki elçilik yetkililerini sorgulayarak casusu ortaya çıkarması amacıyla bir müfettiş heyeti göndermiştir. Heyet başkanı, Bazna’yı aptal ve cahil bularak sorgulamamıştır (Seydi 2004: 94). Çiçero, dört yüzden fazla belge için Almanya’dan 300 bin Sterlin almıştır. Bu casusluk olayına Almanya Büyükelçisi Franz Von Papen tarafından “Çiçero” kod adı verilmiştir (Gülmez & Demirkollu 2013: 415, 419, 424-425).²¹ Bundan dolayı olay dünyada “Çiçero Olayı” olarak bilinir.

İngiliz belgelerine göre Çiçero Müttefikler tarafından kullanılan bir ajan değildir. Bazna, ABD ve Rus elçilikleriyle de temas kurmuştur. ABD’ye herhangi bir belge satmamıştır. Bazna’nın casusluk yaparken en büyük avantajı elçilik görevlilerine İngilizce bilmediği inandırması olmuştur. Bunu yanı sıra rol yeteneği ile İngilizlere kendini saf biri gibi göstermesi işlerini kolaylaştırmıştır. İngilizler bu olayı utanç verici bir skandal olarak tanımlamıştır (Seydi 2004: 94-95, 98).

Çiçero olayı İngiltere’nin bir güvenlik ve istihbarat zaafıdır. Almanya bu zaafıktan önemli bir kaynak yaratmışsa da oluşan fırsattan yeterince yararlanamamıştır. Çiçero olayı casusluğun yıllarca yetiştirilen ve süper yetenekleri olan kahramanlar tarafından değil sıradan insanlarca da gayet rahat yapılabileceğini göstermiştir. Bu skandal olay devletler açısından bilgi ve belge güvenliğinin de ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermiştir.

Mihver devletlerden olan İtalya’nın Türkiye’deki casusluk faaliyetleri kısa süreli olmuştur. Bunun nedeni savaş sırasında Türkiye’de faaliyet yürüten İtalyan casusluk şebekesinin çökertilmesidir. Diplomatik pasaporta sahip bir İtalyan tutuklanmış, bir ajan uzun süre hapsedilmiş ve bir Gürcü papaz idam edilmiştir (Seydi 2006: 13). Müttefik kuvvetleri İtalya içlerine ilerlerken (Turan, 25 Mayıs 1944.), Türkiye’de casusluk yapan bir İtalyan

²¹ Kapp, Çiçero’yu Amerikan istihbaratına ispiyonladıktan sonra bir bavul dolusu Alman gizli belgesi ile birlikte Amerikan elçiliğine kaçmıştır. İşbirliğinin karşılığında ABD’ye götürülmüş ve Elizabeth adıyla bu ülkede yaşamıştır. Kapp Nazi düşmanı ve Amerika hayranıdır. İngilizce konuşulan ülkelerde yetişmiştir. Kalküta, Cleveland ve Ohio’da okumuştur. Nele, ihaneti ortaya çıkınca OSS tarafından Kıbrıs’a oradan da Kahire’ye kaçırılmıştır. Savaş sonuna Kadar New Jersey’de yaşamıştır. Daha sona California’ya yerleşmiş, garsonluk yapmış, evlenmiş ve bir çocuğu olmuştur. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol1no4/html/v01i4a06p_0001.htm

vatandaşı da meclis tarafından idama mahkûm edilmiştir. İdam cezasına çarptırılan İtalyan vatandaşı olan Roynato Danderya'nın avukatı M. Kemal Olgun 30 Mayıs 1944 tarihinde başbakanlığa bir telgraf çekmiştir. Buna göre Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Numaralı Mahkemesi tarafından casusluk suçundan idama mahkûm edilen İtalyan vatandaşı Roynato Danderya hakkındaki hükmün meclis tarafından onaylandığının öğrenildiği belirtilerek casusluk suçu kabul edilmiştir. Avukat suçu mazur göstererek cezayı hafifletmeye çalışmıştır(BCA, 030.10.0.0.44.284.23.).²²

1944 yılı Mihver devletlerin yenilgi yılı olmuştur. Bu durum Türkiye'deki Alman istihbarat faaliyetlerine de yansımıştır. 1944 yılında altı Alman ajanı İstanbul'da saf değiştirmiştir. Bu olay üzerine Alman askeri istihbarat birimi olan Abwer yıkılmıştır (Rubin 1997: 217-218). Bunun üzerine Hitler, Abwer'i kapatmış, Abwer'in İstanbul'daki istihbarat faaliyetleri de son bulmuş ve Alman ajanlar Berlin'e dönmüştür. Böylelikle Almanya'nın Türkiye'deki yoğun istihbarat faaliyetleri 1944 yılında bitmiştir.²³

Taşnaklar, savaş döneminde Sovyet cephe gerisinde casusluk ve sabotaj faaliyetleri yürütmüş ve Alman işgalini meşrulaştırmak için propaganda yapmıştır. Naziler Taşnaklardan muharip güç olarak da faydalanmış ve Ermeni lejyonları kurmuştur. Bunun yanı sıra Almanlarla birlikte Türkiye'yi hedef alan planların içinde de yer almışlardır. Türkiye sınırları içinde Nazilere çalışan birçok Taşnak ajanı olmuştur(Perinçek 2015:128). Türkiye'nin güneydoğusunda yazlık bir kıyı otelini işleten Joseph ve Lucy Ayvazyan adlı Ermeni Taşnaklar da Alman istihbaratı için çalışmıştır. Alman askeri istihbaratı olan Abwer oteli ideal bir buluşma ve posta merkezi olarak kullanmıştır. Otel aynı zamanda Arap dünyasındaki Alman sempatizan ve ajanlarına dağıtılacak paranın geldiği bir merkez olarak kullanılmıştır. Arap ajanlardan gelen mesajlar Ayvazyanlar tarafından gerekli yerlere ulaştırılmıştır (Rubin 1997: 70). Joseph Ayvazyan savaş sonrasında emniyet tarafından gözaltına alınmıştır. Türkiye'de Almanya lehine casusluk yaptığı belgelenen Joseph Ayvazyan Ankara Askeri Mahkemesi tarafından 6 Aralık 1945 tarihinde yapılan yargılama ile 19 yıl hapse mahkûm edilmiştir(*Cumhuriyet*, 7 Aralık 1945).

Savaş sırasında yakalanan Müttefik ajanları 1944 yılında serbest bırakılırken Mihver ajanları uzun süre hapiste tutulmuştur. Temmuz 1950'de Alman arkeolog Von Der Osten'in de dahil olduğu bir grup ajanın affedilmesi TBMM'de gündeme gelmiştir.²⁴ 13 Temmuz 1950'de TBMM'de Hans Kroecker, Ekrem Özdemir, Hans Bucher, Kemal Usman, Hasan Hayri Sonat, Dr. Herrmann Von Engelmann, Prof. Dr. Hans Henning Von Der Osten'in mahkûm bulundukları cezalarının affi hakkında Adalet Komisyonu raporunun gündeme getirilmesi kararlaştırılmıştır. Yine aynı tarihte mecliste Alman ve İtalyan uyruklu bazı şahısların afları hakkında Kanun tasarısı adalet komisyonuna yollanmıştır(*TBMM Tutanak Dergisi* 1950:602).

²²Avukatın savunması şöyledir: *Bu adamın lehine casusluk yaptığı devletin, milletimiz için bugünkü tehlikesiz vaziyete düşmüş ve yaptığı işlerin de kıymetten sakit olmuş bulunması gibi ahvalin nazara alınarak büyük ulusumuzun bir sadaka ve zekâtı olmak üzere merhumun cezasının münasip şekilde tebdili suretile kısmen hususi bir affa mazhar kılınması esbabının istikmalini vekâletim hasebi ile son bir vazife olarak talep ve istirham eylerim.*

²³1944 yılında Alman istihbaratının Türkiye'den çekilmesi Almanya'nın savaşta ardi ardına aldığı yenilgilerden sonra kabuğuna çekilmek zorunda kalmasından da kaynaklanmıştır.

²⁴Türkiye, müttefiklerin savaşı kazanması kesinleşince tepki çekmemek ve savaş sonrası bazı kazanımlardan faydalanabilmek için 1944'te çıkarılan 4627 Sayılı Kanun ile müttefik ajanları serbest bırakılmıştır. *Resmi Gazete*, 8 Ağustos 1944 Sayı: 5777.

Bu ajanların çoğu İkinci Dünya Savaşı’nda İtalya ve Almanya’ya bilgi sızdırmak amacıyla Türkiye’de faaliyet gösterirken Mah ve polis tarafından yakalanan kişilerdir.²⁵

Sonuç

Türkiye’nin savaş sırasında izlediği tarafsızlık politikası istediği ülke veya bloğa uygun gördüğü durumda ve uygun gördüğü oranda bir tarafsızlık olmuştur. Bu politika tutarsızlık ve korkaklıkla itham edilse de yokluğun bin türlü ile boğuşan bir Türkiye’nin bu büyüklükte bir savaşta yok olması kaçınılmazdı. Bunun farkında olan dönemin yöneticilerinin uyguladığı etkin tarafsızlık politikasının ülkenin savaştan en az zararla çıkmasındaki etkisi yadsınamaz.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. Özellikle İstanbul, Ankara ve kıyı bölgeleri en yoğun istihbarat çalışmalarının yapıldığı yerler olmuştur. Ardahan-Kars-Artvin civarında Ruslar faaliyet yürütmüştür. Güneydoğuda İngiliz ve Almanlar mücadele etmiştir. İstanbul ve Ankara ise bilumum uluslararası teşkilatların mücadele sahası olmuştur. Kıyılarda ise İngiliz, Amerikan ve Yunan faaliyetleri dikkat çekmektedir. Türkiye, Suriye, Rusya ve Gürcistan’da yaşayan bazı Ermeniler Almanya ve Rusya lehine casusluk ve sabotaj faaliyetlerinde bulunmuştur. Almanlar tarafından kullanılan Taşnak Ermeniler Rusya ve diğer Müttefik ülkeler aleyhine çalışırken, Ruslar tarafından çalıştırılan Ermeniler doğrudan Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur. Tespitlerimize göre Rusya 1927 yılından 1945 yılına kadar Türkiye aleyhine casusluk ve istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur. Bir diğer tespitimiz ise Türkiye’nin savaş boyunca sınırlarını iyi koruyamamış olduğudur. Trakya’da Yunan ve Bulgar, doğuda Rus, güneyde Arap, Kürt, Alman, İngiliz ve Amerikan ajanları sınırlarımızdan Türkiye’ye fark ettirmeden çok rahat bir biçimde giriş yapabilmıştır. Bu durum denizler için de geçerlidir. Özellikle OSS (Office of Strategic Services), SOE (Special Operation Executive) ve Yunanlılar Türkiye’nin Ege, Marmara ve Akdeniz’deki kıyı şehirlerine gizlice ulaşabilmıştır.

Bir başka tespitimiz ise Sınır illerimizde yaşayan bazı vatandaşlarımızın yabancı devletlerin istihbarat teşkilatları için çalışmış olduğudur. Bu kişilerden yakalananlar suçun ağırlığına göre cezalandırıldıktan sonra eski yerlerinde bırakılmayarak tehlikeli olamayacakları illere nakledilmiştir. Bazıları ise gönderildikleri yerleşim yerlerinde göz hapsinde tutulmuştur.

İngiltere ve ABD savaş sırasında Türkiye ile ilişkilerinde çok dengeli ve politik bir şeklide hareket ederek, Türkiye’yi karşı cepheye kaptırmamaya çalışmıştır. Bu durum istihbarat faaliyetlerine de yansımıştır. Adı geçen ülkeler Türkiye’ye ait üs ve tesisleri yakından takip ederek Türkiye’nin tepkisini çekmek istememiştir. Buna karşın Almanya, İtalya ve Rusya Türkiye’ye ait üsleri ve tesisleri de yakından takip etmiştir. Bu durum ilgili ülkeleri zaman zaman Türkiye ile karşı karşıya getirmiştir. Sonuç olarak adı geçen ülkelerin pek çok ajanı Türkiye tarafından yakalanmış ve cezalandırılmıştır.

Türkiye, menfaatleri gereği savaş boyunca genelde müttefikleri desteklemiş ancak Rusya’ya karşı ise Almanya’nın yanında yer almıştır. Bundan dolayı İngiliz ve Amerikan casus ve istihbaratçılarının faaliyetlerine göz yummuştur. Özellikle İstanbul, Ege ve Akdeniz merkezli Müttefik casusluk ve sabotaj faaliyetlerine seyirci kalmıştır. İzmir, Muğla ve Kuşadası’nda SOE (Special Operation Executive) ve OSS (Office of Strategic Services) faaliyetleri için üs kurulmasına müsaade etmiştir. Buna karşılık Almanların da Sovyet sınırında telsiz ve ikmal

²⁵ Savaş sırasında binlerce casusun bulunduğu Türkiye’de MAH ve Türk emniyeti savaş bitene kadar çok yoğun çalışmıştır.

üssü kurmalarına izin vermiştir. Türkiye topraklarında ve kara sularından yapılan istihbarat ve sabotaj savaşlarını çok yakından ve dikkatli bir biçimde takip etmiştir. Bu mücadelelere müdahalede bulunmamışsa da kendi stratejik noktaları, üsleri ve tesisleri yabancı devlet ajanlarınca hedef yapılıncaya ilgili ajanları derhal yakalayıp cezalandırmıştır.

Savaş yıllarında Türkiye’de gerçekleşen casusluk ve sabotaj faaliyetlerinin önemli bir kısmında Müttefik ve Mihver güçler birbiriyle kıyasıya mücadele etmiştir. Türkiye’den elde edilen bazı bilgiler savaşın gidişatını etkileyecek nitelikte olmuştur. Türkiye, Almanya ve Rusya’nın savaştan büyüyecek çıkmasını çıkarları için tehlikeli görmüştür. Bundan dolayı bu ülkeleri zayıflatacak casusluk ve sabotaj faaliyetlerine bazen göz yummuş, bazen de yardım etmiştir. Türk istihbarat birimi olan MAH (Milli Emniyet Hizmeti)’in ve emniyetin savaş boyunca casusluk ve karşı casusluk alanındaki etkinliği çok büyük olmuştur. Türkiye, topraklarında cereyan eden Müttefik ve Mihver istihbarat mücadelesinde çıkarları doğrultusunda önemli izlemeler ve yönlendirmeler yapmıştır.

Bu olaylardan çıkarılması gereken en büyük ders Türkiye’nin iktisadi, askeri ve teknolojik olarak güçlü olması gerektiğidir. Bu sağlanamazsa emperyalist ülkelerin Türkiye’yi baskı altına alması kaçınılmaz olur. Mesela İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin denge politikası gözeterek, savaşan devletlerin talepleri karşısında yalpalaması ve istikrarlı bir görüntü çizmemesi, 1945 yılında Rusya’nın boğazlardan üs talep etmesi, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri istihbarat birimlerinin topraklarında faaliyet yürütmesine ve kıyılarında üsler kurmasına izin vermesi iktisadi, askeri ve teknolojik zayıflığından kaynaklanmıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.44.284.23.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.194.326.19.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.131.938.8.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.100.646.17.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.100.648.5.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.100.648.11.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.100.648.13.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.100.649.5.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.100.649.6.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.100.649.10.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.0.0.231.560.12
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.11.1.0.35.29.3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.1.24.28.8.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.1.24.32.11.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.1.27.72.16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2.42.4.20.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2.78.80.01.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2.79.89.10.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2.80.97.10.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2.90.13.13.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2.95.63.4.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2.99.80.19.

2. Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem VI, Cilt II, Birleşim XXXI, 12 Mayıs 1939.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem VI, Cilt III, Birleşim XXXVII, 23 Haziran 1939.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem VI, Cilt VI, Birleşim III, 8 Kasım 1939.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem VI, C. XIX, Birleşim II, 25 Haziran 1941.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem IX, Cilt I, Birleşim XXII. Temmuz 1950.

Resmi Gazete, 9 Kasım 1939.

Resmi Gazete, 2 Temmuz 1941.

Resmi Gazete 8 Ağustos 1944.

3. Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi.

Milliyet Gazetesi.

Turan Gazetesi.

Ulus Gazetesi.

4. Telif Eserler

AKANDERE, O. ve Diğerleri (2006). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*. Konya: Eğitim Kitabevi.

AKDEMİR, A. H. (1949). *Dünyada ve Bizde Casusluk*. İstanbul: Gücüyener Yayınevi.

ARMAOĞLU, F. (1958). "İkinci Dünya Harbinde Türkiye." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(13/2). 139-179.

ARMAOĞLU, F. (1993). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara.

- AYSAL, N. (Kasım 2007). "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(40) , 523-543.
- BALİ, R. (Ağustos 2006). "Nazilerin Türk Basınına Etkileme Çabaları." *Toplumsal Tarih*(151). 2-6.
- BERKES, N. (2005). *Unutulan Yıllar*. Yayına Hazırlayan: R. Sezer. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BURÇAK, R. S. (1946). *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri(1971-1941)*. İstanbul: Aydınlık Matbaası.
- ÇINAR, B. (2007). *İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi ve Türkiye*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- EL, B. & PERİNÇEK, M. (Nisan 2010). "II. Dünya Savaşı Esnasında Türkiye'de İstihbarat Savaşı Von Papen Suikastını Kim Düzenledi.", *Toplumsal Tarih*(196), 34-47.
- DERİNGİL, S. (Ocak 2004). "II. Dünya Savaşı ve Türkiye Hasta Adamın Dinç Evlatları", *Toplumsal Tarih*(121), 76-81.
- GÖKTEPE, C. & Seydi, S. (Kış 2012). "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Bilig*(72), 197-222.
- GÜRÜN, K. (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara.
- GÜL, H. (2009). *Soğuk Savaş Sonrasında İstihbarat Örgütlerinin Ortadoğu'daki Faaliyetleri: Irak Sorunu Örneği*. Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÜLMEZ, N. & DEMİRKOLLU, C. (2013). "Bir İstihbarat Savaşı: Çiçero Olayı." *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(11-2). 414-430.
- İLHAN, M. (Eylül 2015). "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Amerikan Destekli Komünizmle Mücadele (1945-1965)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS)*(3/16), 248-263.
- KARABEKİR, K. (1998). *Gizli Harp İstihbarat*. İstanbul: Yayına Hazırlayan: Emrullah Tekin, Kamer Yayınları.
- KALLEK, C. (1993). "Casus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*(7), 163-166.
- KILIÇ, E. (2011). *Soğuk Savaş Döneminde Türk İstihbarat Kurgusu*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KOÇAK, C. (1991). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KOMİSYON (Gönlübol, N. SAR, C. SANDER, O. KÜRKÇÜOĞLU, Ö. BİLGE, S. SEZER, D. ÜLMAN, H.). (1982). *Olaylarla Türkiye Dış Politikası*. C. I (1919-1973), Ankara.
- MCNEİLL, W.H. (2007). *Dünya Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÖZCAN, A. (1993). "Casus" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*(7). 166-169.

- ÖZÇELİK, M. (2010), "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(29/2).
- ÖZGÜLDÜR, Y. (1993). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- ÖZKAN, T. (2006). *Mit'in Gizli Tarihi*. İstanbul: Alfa Basım, Yayım, Dağıtım.
- PERİNÇEK, M. (2015), "İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi-Taşnak İşbirliği", *Tesam Akademi Dergisi (2-1)*, 127-156.
- REİTZ, M. (2009). *Firavundan Mata Hari'ye Entrikacılar ve Casuslar*. Ankara: Çeviren: O. Can Ünver, Phoenix Yayınevi.
- RUBİN, B. (1997). *İstanbul Entrikaları*. İstanbul: Çeviren: Selim Atalay, Şefik Matbaası.
- SANDER, O. (2009). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- SERTEL, S. (2012). *Cumhuriyet Döneminde Tunceli(1940-1970)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SEYDİ, S. (2002). "İngiliz Özel Harekât Birimi'nin (Special Operations Executive) II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri", *Türkler(XVI)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 823-832.
- SEYDİ, S. (Ocak 2004), "Çiçero Olayı 1940'larda Ankara'da İstihbarat Savaşları", *Toplumsal Tarih*(121), 92-99.
- SEYDİ, S. (2006). *1939-1945 Zor Yıllar İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- SONYEL, S. R. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TAMUR, E. D. (Ocak 2007). "II. Dünya Savaşı'ndaki İstihbarat Savaşları İstanbul'daki Adamımız", *Toplumsal Tarih (157)*, 78-81.
- TAMUR, E. D. (Temmuz 2012). "II. Dünya Savaşı: SOE(Special Operations Executive)'in İzmir Merkezli Çalışmaları" *Toplumsal Tarih (223)*, 66-70.
- TOPRAK, Z. (Ocak 2004). II. Savaş'ta Türkiye", *Toplumsal Tarih (121)*, 69-75.
- UÇAROL, R. (2010). *Siyasi Tarih (1789-2010)*. İstanbul: Der Yayınları.
- UMAR, Ö. O. (2010). "Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (20/1)*, 443-470.
- YAKIN, A. (1969). *İstihbarat Casusluk ve Casuslukla Mücadele*. Ankara: Dışişleri Akademisi Yayınları.
- YAYLA, M. (2012). *Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILMAZ, M. (1999). "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*(8).

YURTSEVER, S. (2007). *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetlerinin Olaylar Çerçevesinde İncelenmesi(1919-1922)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

5. İnternet Kaynakları

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10416.pdf> (Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları dergisi*, Sayı 4, Yıl 1993) 15.02.2015

http://tr.wikipedia.org/wiki/mill%c3%AE_Emniyet_Hizmeti ("*Milli Emniyet Hizmeti*" Başlıklı Makele)16.02.2015

http://tr.wikipedia.org/wiki/Elyesa_Bazna ("*Elyesa Bazna*" Başlıklı Makale) 10.02.2015

<http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/shares/ankara/files/makaleler/bulten04-1.pdf> ("*Biraz Lili Marlen Biraz Von Papen Biraz Çiçero Biraz Ankara*" İsimli Yazı) 01.02.2015

<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354639> (Süleyman Seydi, "İngiliz Özel Harekât Birimi'nin (Soe) İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri") 12.01.2015

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1900/19972.pdf> (Sevtap Sarıkaya, "Von Papen suikastinde Sovyet izleri ve Sovyet basının tutumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 33, Sayı 55) 29.01.2015

https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kentcsi/vol1no4/html/v01i4a06p_0001.htm (Nele Kapp Hakkında Tutulan CIA Raporu) 01.02.2015

EK 1. İtalya Lehine Casusluk Yapan Bir İtalyan'ın İdam Kararına Karşın Avukatının Telgrafı

T. C. MÜNAKALAT VEKÂLETİ
P. T. T. I. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından
delaysı mes'uliyet kabul etmez

Adres : BAŞ VEKÂLET YÜKSEK
KATINA

ANKARA

630 10

44 284 23

İlk Merkez No. Kelime Verildiği Resmi Orta Merkez Alındığı İmza
Tarih Saat Hususi Tarih Saat

ANKARA 1997 30.5. 12.00 30.5. 15.30 Ali

ANKARA GARNİZON KOMUTANLIĞI 2 NO. 10 MAHKEMESİNDE CASUSLUKTAN İDAMA
MAHKUM ADILAN İTALYAN TABASINDAN MÜVEKKİL ROYATO DANDERYA'NIN HÜKMÜNÜ
YÜKSEK MECLİSCE DE TADİK EDİLDİĞİ ÖĞRENİLMİŞTİR. BU ADAMIN LEYHİNE
CASUSLUK YAPTIĞI DEVLETİN MİLLETİMİZ İÇİN BU GÜNKÜ TEHLİKESİZ VAZİYETE
DÜŞMÜŞ VE YAPTIĞI İŞLERİN DE KIYMETTEN SAKIT OLMUŞ BULUNMASI GİBİ AHVA
LİN NAZARA ALINARAK BÜYÜK UUSULUZDUN BİR SADAKA VE ZEKATI OLMAK ÜZERE
MEHKUMUN CEZASININ MÜNASİP ŞEKLİDE TEDBİLİ SURETİLE KİSMEN HUSUSİ BİR
APFA MAZHAR KILINMASI ESBABININ İSTİKMATINI VEKÂLETİM HASABİLE SON BİR

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T. C. MÜNAKALAT VEKÂLETİ
P. T. T. I. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından
delaysı mes'uliyet kabul etmez

Adres : BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

ANKARA

630 10

44 284 23

İlk Merkez No. Kelime Verildiği Resmi Orta Merkez Alındığı İmza
Tarih Saat Hususi Tarih Saat

VAZİFE OLARAK TALEP VE İSTİRHAM EYLERİM .
AVUKAT
M. KEMAL OLGUN .
yazı ne. T. Md.
30.5. 944

BAŞVEKÂLET EMT
Tarih Numara
30.5. 944 8/2004

EK 2. İkinci Dünya Savaşı'nda Yakalan Ahıskalı Bir SSCB Casusu Hakkındaki Yazışma

89

T. C.
M. M. V.
Askerlik Adliyesi Ş.
Sayı: 41/5330

Ankara
30/10/1941

Öz: Rus teb'asından Osman
ile Ricalinin casusluk-
ları sabit olduğundan
mahkûm oldukları H:

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

İlişigi

1- Casusluk suçundan maznû olup IX.Kor.Komutanlı-
ğın askeri mahkemesinde yapılan duruşması neticesinde:
Rusyanın tiflis vilâyetinin ahışa kazası adı-
gün nahiyesi tise köyünden Recep oğlu Ricalin 20 Sene müd-
detle ağır hapsine ve on sene müddetle ilğazda emniyeti
umumiye nazareti altında bulundurulmasına, rus teb'asından
Rusyanın Bakû vilâyetinin Gence kazası merkezinde mukim
Şakir oğlu Osmanın On beş sene müddetle ağır hapse ve on
sene müddetle Boğazliyan kazasında emniyeti umumiye naza-
reti altında bulundurulmasına karar verilmiş ve bu karar-
ların askeri temyiz mahkemesinde tasdik kılınmış oldu-
nu arzeylerim.

2- Bilgi için Yüksek Başvekâlete ve hariciye ve-
kâletine arzedilmiştir .

M. M. V.
S. Arkan,

4.11.1941

030	10	100	6485
-----	----	-----	------

EK 3. Savaş Sırasında SSCB Lehine Casusluk Yapmak Amacıyla Türkiye'ye Gelen Halit Adlı Kişi Hakkındaki Yazışma

T. C.
M. M. V.
Askerlik Adliyesi Şubesi
Sayı: 42/334

Ankara
31 / 1 / 1942
Öz: Topraklarımıza giren Şoför Halit H:

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ Yüksek Başvekâlete

1- İngiliz Ve Sovyet Kuvvetlerinin İranı İşgali sıralarında Rusların Eline geçerek kendisine yurdumuz aleyhinde istifade edilmek üzere vazife verilen ve 5/2. Tâşrîn./941 De Doğu Bayezidin Gürcü Bulak Mıntekasından Topraklarımıza giren Müfrit İngiliz Aleyhtarı ve Alman Taraf tarı Olan Kudüs Müftisi Emirül Hüseyinin Şoförü Behcet oğlu Halidin Doğu Emniyet Baş Müfettişliğince incelenen ve 3. Or.Mf.den gönderilen durumu ilişik olarak sunulmuştur . Saygı ile arzeylerim .

2-: Bilgi İçin Yüksek Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine arzedilmiştir .

M. M. V.

(Signature)

030 10 100 648 11

2-2-942 864 1

EK 4. SSCB'nin Halit'e Verdiği Casusluk Görevlerini Gösteren Yazışma

Bildiren bir celp gelmiş ve bir kaç gün sonradan Halit Fransızların tazyikine maruz kalmıştır. Artık Suriyede barınmayacağını anlayan Halit başka yerlere gitmeye ve kaçmaya karar vermiştir. Bu günlerde Irak Mücahitlerinden olan ve Fransızların tazyikine kaçmaya çalışmış iki arap Halide müracaat ederek kendilerini Irak'a kaçırmalarını teklif etmiş; Halit bu teklifi müsait ve hesabına uygun bulduğundan iki mücahidi otomobiline alarak Irak'a gitmek üzere Tütmürden yola çıkmıştır. Bunların kaçığını haber alan Fransızların ağır makineli tüfekle teçhiz edilmiş Otomobillerle takiplerine başlamışlar ve bunlara yarı yolda yetmişmişlerdir. Halit ve iki mücahit Otomobilden inerek kaçmışlar ve tutulmamışlardır. Halit bu iki mücahidi tanıdığı bedevilerden birisinin verdiği iki deve ile yine Irak'a geçmiş ve bu suretle kendisi de Irak'a geçmiştir. Mücahitler Irak'a geçtikten sonra Müftiye Halidin kendilerine yaptığı iyiliği anlatmışlar ve Kuds Müftüsü de Halidi kendi yanına Şoför olarak almıştır. 938 Yılında Kuds Müftüsünün yanına Şoför olarak giren Halit bundan sonra Kuds Müftüsünün yanında bulunmuştur. Irak'ın İngilizler tarafından işgali üzerine İrana iltica eden Müftü Halidi de beraberinde götürmüş ve Rus kuvvetleri ile İngilizlerin İran'ı işgalleri tarihine kadar Tahrandan kalmışlardır. İngiliz ve Rusların İran'ı işgalleri ve Tahra girmelerinden bir gece evvel ansızın ve habersiz meşgul bir semte uzaklaşan Müftünün nereye gittiğini bilmeyen Halit Tahrandan bulunan ve Müftü ailesine mensup olan diğerlerinin İngilizlerin talebi üzerine İran Polisi tarafından tevkif edilip Hindistana gönderildiklerini söylemekte ve kendisinin kıyafet ederek Tahrandan uzaklaştığını ve evvela Tebrize geldiğini, Tebrizde bir Garaj sahibi olan Seyit Hüseyin adında bir adamın delalet ve yardımını istediğini, bu adamın 60. Tümen mukabilinde kendisini Türk hududundan geçirmek üzere Şahpura götürmeyi kabul ederek İslam olduklarını söylediği iki şoföre teslim ettiğini, halbuki şoförlerin Ermeni olduklarını sonradan öğrendiğini, bir def'a yola çıkmış bulunduğunu, Ermenilerin ise kendisini Türkiye'ye götüreceklerine doğruca ruslara teslim ettiklerini bildirmişti. Rusların eline bu suretle geçen Halit, Sorgu ve aramaya tabi tutulmuş Evvela hüviyetini doğru söylememiş ise de üzerinde çıkan hüviyet varakında kendisinin Kuds Müftüsünün şoförü olduğunu anlayan Ruslar kendisini İngilizlere teslim edeceklerini, Şayet kendilerine hizmet ederse o zaman teslim etmeyeceklerini söylemişlerdir. Şahpura iki gün mevkuf kalan Halidi Tebrize göndermişler ve burada sıkı bir kontrol altında tecrübeye tabi tutmuşlardır. bir kaç gün süren tecrübeden sonra Halide itimat gösterilerek serbest bırakılmış ve bir müddet arkasından takip edilmiştir. Bu suretle de Halidin Samimi olduğunu anlayan Ruslar nihayet Halidi Pasaportla Türkiye'ye göndermeye karar vermişler ve ilk olarak şu işleri yapmasını ve müteakip talimatı ve vazifeleri vereceklerini söylemişlerdir.

Halide Verilen Vazifeler :

- 1 - Türkiye de bulunduğu yerde Uçak varsa adedi.
- 2 - Tank ve Top Miktarı.
- 3 - Türkiye de alman ve İtalyan Askerleri olup olmadığı.
- 4 - Askerlerin Yaka numaraları ve Kit'alarını öğrenmek.
- 5 - Hudutların hangi mıntıkalarda çok olduğu.
- 6 - Türklerin İrana Hücüm edip etmeyecekleri.
- 7 - Bunları bulunduğu yerdeki Rus Konsolosluklarına orada

ki adamları vasıtasile ulaştırarak, Ajanları kendisi bulacakmış. Bu vazifeleri alan Halit'e ayrı ayrı maalde üç taahhütname imzalatmışlardır

Taahhütnameler :

- A) Doğru Çalışmak.
- B) İhanet ettiği takdirde verilecek olan en ağır cezaya

razi olmak.

- C) İcabederse asker olarak cepheye dahi gitmek.

Kendisine bu talimatı veren ve taahhütname imzalatmış olan Süren adında bir Ermeni ile adını bilmediği bir Rus ve diğer üç Ermeni olduğunu bildirmektedir. Halit bu taahhütnameleri de imzaladıktan sonra Türkiye'ye saldırlacağı günü beklemekte iken yine kaçma çarelerini araştırmakta bulunduğunu söylemiştir. Serbest kalışının döndüğü gün mü bir otomobil ile Şehri dolayan Halit, kendisinin takip edilmediğine

EK 5. SSCB Tarafından Ahıska'dan Türkiye'ye Sevk Edilen ve Köy Bekçilerinin Yakaladığı Müslüman Ajanlar

T. C.
M. M. V.

Askerlik Adliyesi Şubesi
Şube : 42/3271
Sayı:
Evrağ:

Ankara
12/6/1942

Öz: Casusluk için yurdumuza giren ve yakalanan Hasan ile Seydullah H:

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

İlişigi

1-: 18/5/942 Günü Çıldırın 153 İnci Hudud dire-
gi civerından yurdumuza giren ve Ahışhadaki Rus Yüzbaşı
sı Velikoş tarafından casusluk maksadıyla yurdumuza sevk
edilmiş olan Mevlüd oğlu Seydullah ile Yusuf oğlu Hasan
n Sahra Köyü bekçileri tarafından yakalandıkları anlaşılmıştır .

Bilgi için arzeylerim .

2- Yüksek Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine arz
edilmiştir .

M. M. V.

16.6.1942

030	10	100	6495
-----	----	-----	------